

Salamon István

„A mikrofon nem katedra...”

Cs. Szabó László a Magyar Rádió Irodalmi Osztályának vezetője (1935–1944)

Cs. Szabó László kilenc esztendeig volt a Magyar Rádió Irodalmi Osztályának vezetője; az író életének és munkásságának különleges és jelentős időszaka ez.

Elődje, Németh László helyzetét a külső és belső támadások nehezítették. Az író okkal érezhette, hogy a minőség elkötelezettjeként bukott el: innen az ironikus rezignáció, mellyel nem egészen egy esztendei rádiós pályafutásának tanulságát summázza: „Egy egész kis társadalom él abból, hogy a közönségnek nem kell a nemes: sajtóban, színházban, rádióban, moziban. Ezt a széttagoltságában is összefüggő, perpatvaraiban is egységes társadalmat neveztem én el Arisztophanész után Felhőkakukkvárnak, Nephelokokkügianak. Felhőkakukkvár a madarak városa, melyet azért építettek ég és föld közé, hogy az istenek elől az áldozat füstjét elfogják, s kibőjtöltetve őket, maguk váljanak istenekké. Amikor ezt az elnevezést erre a tömeg és művészet közé fészkelődött társadalomra ráakasztottam, nem sejtettem, hogy néhány év múlva milyen éles csőrök vágják majd szemem, arcom, testem abban a kis résben, mellyel összefüggő városukat egy helyen átütöttem. Amióta a rádiónál vagyok, megismertem ezeknek a csőröknek a dühét. Nincs semmi, ami ellen elkeseredettebben tiltakoznának ezek a madarak, mint a színvonal emelése ellen. A tömegeknek nem kell Kosztolányi, Babits, Németh Gyula, kiáltják, a tömeg nem akar tanodába járni. Maga túlintelligens ahhoz, hogy egy szórakoztató intézmény műsorát irányítsa – ugrott nekem egy lilára mázolt interjúvoló nő.”¹ Németh rádiós munkája szorosan beleillett a korszak politikai, ideológiai képebe. A műsorszerkesztéssel járó szervezési feladatok, programjának „hangsúlyozott” magas mércéje, azaz a színvonalemelés meghaladta erejét.

A rádió elnökének, Kozma Miklósnak védelme is csak egy ideig tudta tartani benne az akaratot, az elhatározást, de megfelelő segítséget a rádión belül nem kapott. „Ember sem volt elég a műsorhoz, a szakmájukat értő fiatalok nem könnyen kaphatók rádió-»szereplésre«, az önként jelentkezők, értéktelenek tömege s erőszakoskodása csak a szerkesztő idejét s idegerezjét fogyasztotta.”² Műsorpolitikájának gerincét főleg a nyugatos nemzedékre bízta. Nem szabad megfelekedezni arról, hogy ezt a nagy minőségi változást csupán azokon az előadásokon mérhetjük le, melyek viszonylag rendszeresen jelentkeztek, de korántsem tudták kiszorítani a műsorfolyamból a „megőrzött” és megörökölt régi, avatag programokat, azok képviselőit.

A színvonal hirtelen emelését ilyen körülmények között képtelenség volt egyedül biztosítani. Pedig Németh László megvalósult és meghíúsult „rádió-álmai” jelentőségüket tekintve, ma már elmondhatjuk, túlmutatattak megjelenésük idején. Kimutatható, hogy a Magyar Rádió nyolcvanesztendősi történetének műsorstruktúráiban a Németh által kitalált és bevezetett sorozatok, Diákfélórák, a meggyőző módon kidolgozott népművelési, ismeretterjesztési koncepciók (műfaji szempontból is) formálódva a kor igényeihez, jelen voltak, és ma is kitapinthatók a szerkesztői elképzelésekben, a

¹ Németh László: *Kiadatlan tanulmányok*. Budapest, 1968. Magvető. 443. p. (Továbbiakban: N. L. Kiadatlan i. m.)

² Vekerdi László: *Németh László alkotásai és vallomásai tükrében*. Budapest, 1970. Szépirodalmi Kiadó. 114. p.

rádió műsorstruktúrájában. Külső és belső támadások nehezítették helyzetét: „a rádiósajtó őrjögve támadott, bentről biztatóan hunyorgattak neki”³ – írja. Bár az intézményen belül is egyre többen követelték távozását, Kozma egyelőre nem mondott fel neki. „Egymaga tartotta rossz idegeimben az erőt ebben a sándorutcai összevissza rázó-forgató tündérekastélyban.”⁴ Kozmát Havel Béla váltotta fel a rádió elnöki székében. (Kozma Miklóst 1935 tavaszán kinevezték a Gömbös-kormány belügy-miniszterévé.) 1935. április 17-én Németh László a rádió ügyvezető igazgatójának, Havel Bélának írt lemondólevelében a végleges távozás mellett döntött.

Aggasztónak nevezi „vezetőállást vállalni” a rádióban. „A rádió, ha nem is kormányvállalat, de a kormány jóindulatára utalt vállalat. Aki itt felelős állásban van, akármilyen halványan, de osztozik az uralkodó rend felelőségében. S én ezt a rendet »boldogulásunk legfőbb akadályának« tekintetem.”⁵ Németh fentebb idézett visszaemlékezése arra a gömbösi elképzelésre, „reformpolitikára” is utal, mely az Új Szellemi Front támogatásával sem volt hosszú életű, inkább politikai kísérletként kell értékelnünk.⁶ Érdemes idézni a kilenc hónap munkáját is dokumentáló levélből, hogy végül miképpen tudatosult Némethben az az elhatározás, hogy feladatától megváljon. „Visszaemlékszel a Gellért Szállóban folytatott márciusi beszélgetésünkre. Te akkor elmondta nekem rádióbeli szerepléssel szembeni aggodalmaidat. Véleményed szerint én l’art pour l’art művész vagyok, aki csak író és mű irodalmi értékét nézi, s nincs érzéke az erkölcsi és pedagógiai szempont iránt, amely egy olyan vállalatnál, mint a rádió, az előbbinél is fontosabb. Beszélgetésünkből azt kellett levonnom, hogy tevékenységem, nézeted szerint, a vállalat érdekeit veszélyezteti... Mivel más jelekből is azt láttam, hogy Kozma Miklós távozásával helyzetem a vállalaton belül megnehezül, elhatároztam, hogy nem várom meg a következő figyelmeztetést, s állásomról lemondok... Az utolsó előtti műsorjavaslat Budapest I.-re szánt 14 előadásából a műsorszerkesztőség ötöt vett át, az utolsó 14-ből hatot. Mondanom sem kell, hogy amit átvett, az a gyengébb rész: az igazgatóság által rám parancsolt anyag, idegen nyelvű vagy 4–5 műsorjavaslatból kiszorult előadások... Szó volt róla, hogy a pénteki ülésen megvédhetem a javaslatom, de Hlatky Endre nem tartja szükségesnek ezeket az üléseket... Jóval bántóbb, hogy a műsorba megkérdésezem nélkül kompromittáló előadások kerültek. Mécs László botrányos vasárnapi anyagáért a világ előtt én vállalom a felelőséget, aki nem javasoltam, nem járultam hozzá, s csak az utolsó délután láttam. Bánóczi rejtvénypályázata, amely durva könyvreklám, akkor került be az egyik utolsó műsorba, amikor kiváló írók, egyetemi tanárok kihullottak... Nem szeretnék állhatatlan embernek látszani, aki rémlátások vagy kisebb nehézségek elől elfut. De nekem ma két állásom van, azonfelül egy hivatásom. Valamelyiket fel kell adnom. Örültem volna, ha az iskolaorvosi állásom adhatom föl. Ilyen körülmények közt ez lehetetlen. Gyermekeim vannak, egy állásháború kockázatát már csak miattuk sem vállalhatom. A szavam is köt. Mikor a rádióhoz jöttem, nyilvánosan jelentettem ki, hogy vagy érek el eredményt, vagy megyek. A mai helyzetben eredményt nem érhetek el, mennem kell. Lehet, hogy panszkozodásokkal, intrikákkal érhetnék el valamit. Nekem ehhez nincs kedvem, s még akkor sem tartom helyesnek, hogy egy fontos vállalatból csatateret csináljunk, ha erre a támogatást talán meg is kaptam volna. Május elsejéig intézni tartozom az ügyeket, de nagyon leköteleznél, ha a hátralévő két hétre a bejárás alól felmentenél.”⁷

Kétségtelen és statisztikailag is kimutatható, hogy az irodalmi műsorok fejlődése nagy minőségi és nem utolsósorban mennyiségi változáson esett át a Németh László által szerkesztett periódusban.

A korabeli statisztika szerint „elismerésre méltó a műsorok magyar jellege.” A 197 előadott drámai műből 36 volt külföldi szerző munkája, 161 pedig magyar. 2003 felolvasás hangzott el, az előadókat tekintve 27-en voltak idegen ajkúak a mikrofon előtt. A majd négy százszor több felolvasás minden valószínűség szerint a Németh által vezetett időszaknak köszönhető. (Ezek természetesen nem csak

³ Németh László: *Kozma Miklós*. = N. L.: *Kisebbségben*. Budapest. Budapest, 1942. Magyar Élet Kiadása. IV. köt. 323. p. (Továbbiakban: N. L.: Kozma i. m.)

⁴ N. L.: Kozma i. m. 324. p.

⁵ N. L.: *Kiadatlan* i. m. 459. p.

⁶ Laczkó Miklós: *Az Új Szellemi Front történetéhez*. = L. M.: *Válságok – választások. Történeti tanulmányok a két háború közötti Magyarországról*. Budapest, 1975. Gondolat. 59. p.

⁷ Németh László levele Havel Bélához, a rádió igazgatójához. Magyar Országos Levéltár (Továbbiakban: MOL) K – 429. I./10.

az irodalmi műsorokat tartalmazák.)⁸ A rádió „nagykorúságát” az is bizonyítja, hogy megszaporodtak az ún. mai értelemben vett „szolgáltatató” műsorok. Rendszeresen jelentkeztek a „Divatcsevegés”, Szunyoghné Tüdös Klára rovatvezetésével, az Arányi Mária szerkesztette „Asszonyok tanácsadója”,⁹ melynek szerkesztője szerint: „A levelekben csupa őszinte vallomás, sok könny, sok panasz, sok gond és bánat érkezett hozzám... a legnagyobb gond ma: a kenyér, az állástalanság”. A műsor munkaalkalmat közvetít, a 100–120 álláscímet hetente olvassák fel – a közléseket díjtalanul engedélyezi a rádió.¹⁰ A névtelenség homályában rejtőzködő Polgár Géza a rádió megindulásától kezdve állítja össze a „Mit üzen” műsorát. A szerkesztő felismerve a közérdekű társadalmi problémákat, válaszol csacska és komoly kérdésekre egyaránt. Állandósulnak, rendszeressé válnak a különféle nyelvoktatással foglalkozó műsorok.

Az 1934-es esztendőben a helyszíni közvetítések száma 180-ra növekedett. A különféle ünnepségekről és évfordulókról sugárzott közvetítéseket kiegészíti, számukat növeli a sportközvetítések, riportok gyakorisága. 1935 áprilisában az irodalmi műsorok az összes műsoridő 5,4%-át tették ki, ez együttesen 1630 perc. Minden bizonnyal Németh László tevékenységével magyarázható, hogy 1934 novemberéhez képest különösképpen nem csökkent a versek, elbeszélések és az irodalmi előadások száma. Változatlanul nem alakul ki az irodalmi összeállítás műfaja, csak Bánóczi Dezső kísérletező kedve nyomán bukkan fel egy-egy „gramofonrevü”, mely tulajdonképpen nem is nevezhető irodalmi összeállításnak. A kimondottan rádióra írt hangjáték, rádiójáték műfaja még nem kialakult. A Budapest II. műsorán változatlan rangos előadógárdával folytatódnak a Németh László által beindított sorozatok adásai. Az elbeszélés-antológia sorozatban műsorra tűztek, pl. Gelléri Andor Endre *A szállítóknál* című novelláját, a versantológia sorozatban Erdélyi József, Reményik Sándor költeményei hangzanak el. Szerb Antal kétszer szerepel a „Száz könyv” sorozatban, Macpherson Ossianjáról és Goethe Whertherjéről ad elő. A leggyakoribb sugárzási előfordulással a Diákfélóra című műsor szerepel a programban. Megjegyzendő, hogy ezekbe az adásokba nemcsak a Németh által kezdeményezett strukturális és tartalmi változásokkal jelentkező irodalmi „igényű” „félórák” tartoznak, hanem a hagyományos (földrajzi, biológiai stb.) összetételű előadások is. 1935. első felében erősen érezteti hatását a Németh László által elképzelt és eltervezett sorozatok és az azokhoz felkért előadók műsora.

Bár Cs. Szabó László egyik nyilatkozatában hangot ad annak, hogy a „nagy szellemi igényekkel” fellépő Németh a sajtótamadásokon és a rádióon belüli ellenállásokon kívül „csalódott egy csomó emberben, nem kapott kéziratot”,¹¹ 1935. május és június hónapjának irodalmi műsorai arról tanúsítanak, hogy a Németh által felkért előadók változatlanul műsoron vannak, ami minden valószínűség szerint a már lebonyolított szerződési kötelezettségből adódik.

Az is megfigyelhető, hogy a magyar irodalom fiatalabb nemzedéke is mind nagyobb számmal részt vállal a mikrofon előtti munkában. Megállapíthatjuk, hogy a *Nyugat* első és második nemzedéke értékes előadásaival változatlanul jelen van a rádió mikrofonja előtt, folytatva a Németh által elkezdett koncepciót. Babits Mihály, Szerb Antal, Schöpflin Aladár a klasszikus műveltséget elmélyítő előadásai a világirodalom legértékesebb műveiről szólnak. Érdemes megfigyelni, hogy pl. Babits Dante-előadását a „Száz könyv” sorozatban ismételték, s nem csak a BP. II.-n tűzték műsorra (Németh eredeti elképzelése szerint), hanem először a BP. I. programjában. A műsorszerkezet egyik megoldatlan problémája a humor és a kabaré kellő nívójú és számú műsorra tűzése. A műfajt a rádióban főleg a színészek által rendezett és előadott estekre (Vidám est) korlátozták. Hogy a rádió vezetősége mennyire érezte hiányát a „művészi értékű új számoknak”, azt az is bizonyítja, hogy 1935-ben pályázatot írt 100 perces időtartamú rádiódramára, színdarabnak, regénynek, elbeszéléseknek, eposznak „átírására” rádiójátékká, kb. 40 percnyi tréfás jelenetre, vidám csevegésre, magyar útirajzra, a külföldi magyarság életét ismertető előadásra, valamint egy falu, kisváros tudományos leírására.¹² A pályázat igazi eredményt nem hozott, a „beérkezett anyag nagyobb része minden írói készség nélkül, de sok jóhiszeműséggel és szeretettel írt munkából áll,” – írja a *Rádióélet* a pályázat

⁸ Beszédes számok. Beszámoló a rádió 1934. évi működéséről. = *Rádióélet*, 1935. 10. sz. 10. p.

⁹ *A Rádió Kincsestára*. Szerk.: Paskay Bernát, Molnár János, Lasz gallner Ernő. Budapest. Kiadja: A Rádió Újság Lapvállalat K.T. 1935 február havában. 158. p.

¹⁰ *Rádió Évkönyv* 1935. Szerk.: Clementis Ervin. Budapest, 1935. Az Athenaeum kiadása. 91. p.

¹¹ Szabó Miklós: *Interjú Cs. Szabó Lászlóval*. London. 1977. április 18. 6. p. Kézirat (Továbbiakban: Szabó M. i. m.)

¹² *Hétezer pengős jubileumi pályázatot hirdet a rádió*. = *Rádióélet*, 1935. 23. sz. 9. p.

értékelésében.¹³ A *Rádióélet* cikke, mely a pályázat jelentőségét méltatja, kétségbeesetten kiált új szerzők, főleg hangjátékszerzők után. A pályázat eredménytelensége főleg abban mutatkozik meg, hogy a szépirodalmi művek még mindig nem eléggé rádiószerűek; ez elsősorban a hangjátékok mostoha helyzetét érinti.

Hosszú időnek kell még eltelnie, míg megjelennek a mikrofon előtt a műfaj „hivatott művelői, akik bizonyítják, hogy a hangjáték magában is megáll a lábán, nem kér kölcsön a színpadtól vagy a könyvdramától, hogy saját helyét töltsse be.”¹⁴

Vitathatatlanul fontos műsorszerkesztési, műsorpolitikai és műfaji nehézségek kezelését kellett a rádió vezetésének megoldania, amikor a megüresedett osztályvezetői hely betöltése került napirendre. 1935. március 2-án írt naplójegyzetei között Illyés Gyula arról számol be, hogy álláslehetőség kínálkozik részére a rádióban. „Laci Kozmának is írt. Egy fél felmondólevelet. Nem venném-e most már át Laci állását a Rádiónál. Aggodalmaim – »árulás«, nem lesz írói szabadságom stb. Megnyugtának. Nem adok végleges választ.”¹⁵ A közvetítést ismét Kandó László festőművész, „Kozma legnagyobb befolyásolója”¹⁶ bonyolítja, aki Németh László helyére ismét a népi írók köréből próbál újabb személyt „megnyerni” a megüresedett állás betöltésére. A közvetítőkhöz Németh Imre csatlakozik. Kandó Kozma üzenetét hozza: arra kéri a költőt, vállaljon „mandátumot”. Illyés erre így emlékezik: „Szeretne behozni négy-öt fiatalembert, élükön »véled«, aki »alkalmas vagy erre mindenképpen.« A hosszú rábeszélés ellenére Illyés visszautasítja az ajánlatot, majd válasza egyelőre csupán annyi, ha az általa összeállított „tíztagú írócsoport mandátumot kap”, vállalja.¹⁷ A „váltózó” és a gyorsan folyó események nem tették lehetővé, hogy a költő a felkínált állást elfogadja.

Erre emlékezik Németh László Kozma Miklósról írt nekrológiájában, kiemelve a politikus „fogékonyságát”. „Mi olyasmit éreztünk: ni, ez a Kozma, ahhoz, hogy majdnem miniszter, igazán fogékony. Ő pedig: ezeket a szent zöldfülüket lassan be merném engedni az államvezetésbe... Az érvényesülés számára is föllazult a világ. Egy rádiógyűlésen Kozma, emlékszem, azt a kérdést intézte hozzám, hogy átvegye-e a Nemzeti Színházat. Egy Hunfaly-utcai estén Németh Antal rádió-igazgató-sága dőlt el. Csak órák kérdésének látszott, hogy a rádió mikor alkalmaz más írókat: Illyést, Cs. Szabó Lászlót. A jobbák betörése készült itt s mi már a puccs előszelét is éreztük.”¹⁸

Cs. Szabó László 1935. július 1-jén veszi át a rádió tudományos és irodalmi felolvasásainak irányítását. Ismét Kandó László ajánlatára történt a kinevezés, s mint Cs. Szabó említi: „Kozmának még csak éppen harangozott a nevem, s tanácsért megint Kandóhoz fordult, noha megjárta első jelöltjével.”¹⁹ Kozma, a rádió elnöke az irodalmi és a drámai műsorok színvonalának emelése végett hívta meg a rádióhoz Németh Lászlót, majd Németh Antalt. „Somogyváry Gyulát fölfelé buktatták”, osztályát kettéosztották Németh László és Németh Antal között, aki egyidejűleg a Nemzeti Színház igazgatói teendőit is ellátta.²⁰

Az új osztályvezető a *Rádióélet*nek adott interjújában a Magyar Rádió feladataként az „animálást” jelöli meg. Taktikája: „...ugyanazt akarom elérni, mint a nevelés, csak olyan eszközzel, mely a műveltségi tudatára kényes átlagközönséghez jobban simul.” Elképzelése szerint a prózai műsor vezetése „a tág értelemben vett középosztályon keresztül kell, hogy hódító kultúrunkájához lásson.”

Cs. Szabó felismerve, hogy a rádió a széles néptömegekhez szól, fontosnak tartja a „csomagolást”, a „tálalást”, melyre „alkalmas emberek kellene”, majd így folytatja: „A jószándékú, képzett szakemberek nevelésre alkalmasak, de nekilendítésre már nem.” Rádiószerű előadásokban gondolkodik,

¹³ A *rádió irodalmi pályázatának eredménye*. = *Rádióélet*, 1935. 51. sz. 9. p.

¹⁴ *Az irodalmi pályázatok jelentősége. A rádió jubileumi irodalmi pályázata méltó feladatot tűz a magyar író elé*. = *Rádióélet*, 1935. 26. sz. 3. p.

¹⁵ Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945*. Budapest, 1986. Szépirodalmi Könyvkiadó 76. p. (Továbbiakban: Illyés i. m.)

¹⁶ Illyés i. m. 79. p.

¹⁷ Illyés i. m. 77. p.

¹⁸ N. L. : Kozma i. m. 324. p.

¹⁹ Cs. Szabó László: *Kétnyelvűen – kettős hűségben. Válaszok Czizány Györgynek*. (1982 nyarán) – Interjú. = *Kortárs*, 1983. 4. sz. 618. p. (Továbbiakban: *Kétnyelvűen – kettős hűségben* i. m.)

²⁰ Szabó M. i. m. 4. p.

mert véleménye szerint: „a mikrofon nem katedra, nem is bretli, hanem minden mástól különböző valami, egy otthonunkban beszélgető intim barát, aki ha a valóságban nem is, de legalább előadása formájában beszélget velünk...”

Belépése pillanatában érzi azt a problémát, melyet a rádió eddig nem volt képes áthidalni: hogy ti. miként lehetne elevebbé tenni a kapcsolatot a hallgatóval. A jó rádió-előadás „egyoldalú eszmecsere a kölcsönösség látszatával”.²¹ Ez már egy program, kiemelt és meghatározott célként jelöli meg azt a műfajelméleti szempontból is fontos kérdést, hogy az „előadásnak feltétlenül rádiószerűnek kell lennie.”²² Hogy mennyire volt lényeges számára a „szépirodalmi rész”, mint „minden magyar érték kibékítője”-nek²³ programba iktatása, az elsősorban az értékek iránti érzékenységét magyarázza, hiszen a „háború után egymástól szigetekre szakadozott”²⁴ nemzedékeket egységként lehet csak a mikrofon előtt bemutatni.

Ezek az összefüggések kétségtelenül kitapinthatók műveltségének, kulturáltságának gyökereiben, a *Nyugat* vonzásában kialakult munkásságának, az „esszéíró nemzedék” tagjaként elért sikereiben. Mint maga mondja: „pályakezdesem Babits oldalán, Babits istállójában... csakugyan az ő istállójában váltam magyar íróvá, a *Nyugat* avatott fel...”²⁵ Cs. Szabó folytatja elődjének, Németh Lászlónak a Diákféléórák terén elért eredményeit, aki elsőként „félretéve azt a hosszúra nyúlt »első benyomást«, hangosan kezdett gondolkodni a hangszóró feladatairól.”²⁶

Cs. Szabó belépése pillanatában felismeri, hogy a rádió műsorait a különféle hallgatói szokásoknak megfelelően kell kialakítani. E felismeréshez igazítja a műsorszerkesztés legfontosabb „tárgyi feladatait”:²⁷ „Ez a keret sok mindent felölel: nyelvtisztító munka, humanizált, megelevenített történelem, irodalmi tájrajz, Budapest megismerése és leírása...”²⁸ teheti változatosabbá ezt a műsortípust – mondja bemutatkozó interjújában. Közgazdasággal foglalkozó előadásokat ígér, melyek eligazítanak a hallgatót a mindennapi szövevényes gazdasági kérdések között. A tárgyköröket ismertetve kitér azok tematikai gazdagságára; ezeket több alcsoportra lehet osztani. „A népi politika szellemi kiművelését” három csoportban jelöli meg. A népegészségügyi szolgálat mellett a néprajzi ismereteket és a települési viszonyokat taglaló felolvasásokat tovább is lehet osztani, állandóan cserélődő előadókkal.²⁹

Cs. Szabó tudja, hogy terve, ha nem is kész, de vállalható, megvalósítható. Csak a Magyarország újságírója tartja „feltűnőnek”, hogy „a kitűnő író és újságíró” nem szerepelteti programjában a képzőművészetekről szóló előadásokat.³⁰ Az új osztályvezető kinevezésekor harmincéves, automatikusan belekerül az igazgatóságba. Szabad kezet kap tervei végrehajtásához, de kezdetben őt is támadják, még olyan „háttérrel” is, mint Kozma. Erről így ír: „Meg se melegekedt alattam a szék, már csaholva rámszabadult a jobboldali sajtó egy része. Mi keresnivalója van egy hazafiatlan, kozmopolita – s titokban nyilván szabadkőműves – fiatal közgazdásznak, ismeretlennek olyan érzékeny, mert nagyhatású órhelyen, mint a Rádió irodalmi osztálya?”³¹ Oláh György, az országos híró fasiszta

²¹ (-ss.) : *Bemutatkozás. Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval, a rádió irodalmi felolvasások vezetőjével.* = *Rádióélet*, 1935. június 21. 26. sz. 5. p. (Továbbiakban: *Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval* i. m.)

vö. : Cs. Szabó László: *Mit tervezek a Rádiónál?* = Magyarország, 1935. június 15. 3. p. (Továbbiakban: *Mit tervezek?* i. m.) E cikk majd egy héttel előbb jelent meg, mint a *Rádióéletben* közölt interjú. Cs. Szabó egy komplex tervet vetett papírra, amikor a *Magyarország* hasábjain műsorpolitikai elképzeléseit vázolja. A szöveg sok helyen azonos. Feltételezhető, hogy a *Magyarországban* leírt szöveget használta fel a *Rádióélet* újságírója interjújában, amikor terveiről faggatta a kinevezett osztályvezetőt.

²² *Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval* i. m.

²³ *Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval* i. m.

²⁴ *Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval* i. m.

²⁵ *Kétnyelvűen – kettős hűségben* i. m. 616. p.

²⁶ *Mit tervezek?* i. m.

²⁷ *Mit tervezek?* i. m.

²⁸ *Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval* i. m.

²⁹ *Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval* i. m.

³⁰ Gedő Lipót: „*Képzőművészeti programot is kérünk!*” = Magyarország, 1935. 137. sz. jún. 18. 11. p.

³¹ Cs. Szabó László: *Hűlő árnyékban*. Bern, 1982. Az Európai Protestáns Szabadegyetem kiadása. 80. p. (Továbbiakban: Cs. Szabó László: *Hűlő árnyékban* i. m.)

újságíró, parlamenti felszólalásában tette szóvá az aggasztó örségváltást egy „keresztény nemzeti intézmény”-ben. /kiem. tőlem: S. I./ Hasonló támadások érték a Milotay-féle sajtó (*Új Magyarország*) részéről is.

Az őt ért támadásokról így ír Cs. Szabó: „Szerencsére sem a polgári radikálisok, sem a szocialisták nem tekintettek a magukénak, sajtójuk mukkanás nélkül sorsomra hagyott... Könnyebb volt a harc szövetségesek nélkül. Ha ugyan lehet egyáltalában harcról beszélni.”³² A konzervatív irodalompolitikát képviselő *Koszorú*, a Petőfi Társaság közlönye Cs. Szabóval sem kíméletes, durva hangnemben írja bírálatait, mint elődjéről, Németh Lászlóról. Kiemeli Somogyváry Gyula szerepét, aki a nemzeti irodalom híveinek és munkatársainak többségére hivatkozva őrizte az arányt, és szóhoz juttatta a pártolt irány képviselőit. „Azt hitte mindenki, hogy balsikerű kísérletezése (ti. Németh Lászlóé) figyelmeztetés a rádió legfőbb vezetőinek, amikor az ismeretlenség homályából egész váratlanul előtérbe lépett egy fiatal ember, Cs. Szabó László... Cs. Szabó László fiatalsága, tapasztalatlansága és világnézeti adottsága aztán végleg betetőzte a Németh Lászlótól megkezdett munkát. Az arányszám most már oda módosult, hogy kilencvenöt százalékban jutnak a mikrofon elé a Nyugat írói, a radikális és liberális lapok munkatársai és öt százalékban azok, akik esetleg a nemzeti irodalomhoz tartoznak. De csak esetleg” – állapítja meg a Petőfi Társaság közlönye.³³

Kozma nyíltan nem állhatott ki Cs. Szabó mellett, fedezte őt, s az író visszaemlékezéséből azt is tudjuk, hogy Németh Imre Kozma javaslatára (sugallatára) cikket írt az osztályvezető „mellett”.³⁴ Tény, hogy Cs. Szabó egyik „erőtartalékát” feltétlenül az idegei jelentették. A vádaskodásokat szótlán egykedvűséggel tudomásul vevő, ilyen-olyan közgazdásznak, zsidónak, zsidóbirencnek titulált Cs. Szabónak – elődjével ellentétben – kötelidegei voltak: a sajtó úgy fél év múlva felhagyott a támadásokkal. A másik ütközési felületet az ún. Miniszterközi Műsorellenőrző Bizottság tevékenysége jelent(h)ette. Hlatky Endre, a műsorigazgató a szót értéshez könnyen megtalálta az urambátyám hangnemet. Ám Cs. Szabó szövetségesekre is lelt, „cinkostársakra”. Egyikük, Komjáthy Aladár költő-természettudós a miniszterelnökség sajtóosztályán dolgozott, Babitsnak volt a tanítványa, később barátja, Ybl Ervin művészettörténész (Ybl Miklós építész unokaöccse) segítségével is számíthatott. (Ő a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot képviselte.) A Miniszterközi Műsorellenőrző Bizottság a Posta-vezérigazgatósággal kötött szerződés jogán hétről hétre végignézte a műsorokat (rendszerint szerdánként). Cs. Szabó visszaemlékezése szerint: „...magyarán szólva szőrözzenek, nézzenek meg, szagoljanak meg minden műsorszámot. Azelőtt, a második világháborúig ezt még ők is sokkal lazábban kezelték. A bizottság tagjainak nagy része nem ismerte az írókat, a kommunistákat. A cigányzenét meghallgatták, megdicsérték egy-egy operát, egy-két másféle műsort, némelyikre azt mondták, hogy unalmas, de nem volt igazán komoly baj velük. Az ujjunk köré tudtuk csavarni őket.”³⁵

Cs. Szabó diplomáciai érzékére vall, hogy felmérve helyzetét, nem törődve a sajtótól kapott támadásokkal, műsorai tűzött olyan konzervatív és dilettáns írókat is, akiknek szerepeltetésével ugyan nem értett egyet, de az ő szavával élve ez volt az „oroszlánvetés”.³⁶ Taktikájához tartozott, mint visszaemlékezésében írja, hogy „ravaszkodó számítás nélkül, csupán diplomatikus erdélyi érzékkel”³⁷ a műsorokban nem vállalt szereplést, így jelentős tiszteletdíjról mondott le, de kikezdetlen maradt.³⁸

Cs. Szabó elődje szellemében fejezi be a „Száz könyv” sorozat hátralevő, Németh László által már lekötött és megrendelt adásait. Az eredeti terv továbbra is érvényesül: az író maga választhatja meg témáját. Így például Babits 15 előadást tartott a sorozat keretében, az általa

³² Cs. Szabó László: *Hűlő árnyékban* i. m. 80. p.

³³ /G. J./: *A rádió jubileumára*. = Koszorú, 1935. 105–106. p.

³⁴ Cs. Szabó László: *Hűlő árnyékban* i. m. 80. p. vö. Szabó Miklós i. m. 10. p. Cs. Szabó visszaemlékezésében és az interjúban is említi, hogy Kozma Miklós miniszteri kinevezése után „kedvetlenül meghunyászkodva miatta ragaszkodott hozzám a vezetőség.” A Németh Imre általi cikk a Magyarország hasábjain jelent meg.

³⁵ Grósz András: *Irodalmi szerkesztő urambátyám ország mozgásterében. Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval a Magyar Rádiónál töltött éveiről*. = Jel-kép. 1980. 4. sz. 130. p. (A továbbiakban: Grósz i. m.)

³⁶ Szabó Miklós i. m. 11. p.

³⁷ Cs. Szabó László: *Hűlő árnyékban* i. m. 80. p.

kiválasztott témakörből, mint Cs. Szabó utal rá: „...magától adódhatott, hogy ha a középkori gótikáról beszélünk, a Dante-fordító Babitsot kérjük fel.”³⁹ Cs. Szabó fontosnak tartotta az általa kezdeményezett stílustörténeti előadásokat, ez azt is jelezte, hogy nem feledkezett meg a *Nyugat* még élő nemzedékéről. (Babits a fenti sorozaton kívül részt vállalt később az ún. antológiasorozat előadásaiban is 1939-ben; ebben a *Nyugat* első nemzedéke akkorra javarészt elhunyt tagjainak műveit mutatta be.)

1935-ben a *Rádió Újság* riportere interjút készített az irodalmi osztály vezetőjével. Cs. Szabó ügyes válaszaival lefegyverzi az öt faggató újságírókat, hiszen azzal a kijelentéssel, hogy a „próza rész szórakoztató legyen”, összefügg a korábbi taktikai elgondolás: fő célja fokozatosan „animálni a publikumot”. Taktikusabb módszerekkel közelíti meg műsorfeladatainak teljesítését. A sokszor követelt „szórakoztatást” összekapcsolja az animálással. Olyan kérdésekről szeretne a műsorokban szólni, „melyek első látásra nem érdeklí az embereket. Szórakoztatva kell tartani az előadásokat. Úgy szeretnék tanítani, hogy ne vegyék észre. Szórakoztatni, ez a célom, de ez ne üres szórakozás, hanem lelki gyarapodás legyen” – nyilatkozza.⁴⁰

A Diáklérelőrák tematikai kiszélesítésén túl, új, fiatal tanárok szerepeltetését ígéri, és a Németh László által kezdeményezett pályázatokat ő dolgozatírással egészítené ki, melyeket maga korrigálna. Az „életszagú” történelmi, technikai előadásokat ígérő új vezetőnek egyik fő célja, hogy megtalálja „az igazi, mulatságos irodalmi humoristákat” is. Cs. Szabó, aki a műsorszerkesztéssel kapcsolatos gondjait elemzi, 1935 decemberében „prózaí javaslatát” taglalva leszögezi: „A magyar rádió műsorgerince a magyar önismeret.” A magyar önismeret fokmérőjét a nemzeti hagyományt és az anyanyelvet legegységesebben ötvöző versben látja.⁴¹ Már 1935 augusztusában megjelentek a mikrofon előtt

³⁸ Cs. Szabó visszaemlékezésében „árnyalja” mikrofon előtti szerepléseit. Hinnünk kell így is az írónak, hogy más előadóhoz viszonyítva közreműködései nem rendszerezsek, a műsorokban való fellépéseit inkább szakmai kihívásnak, a témák iránti fogékonyságának kell tekintenünk. E helyütt azonban meg kell említeni, hogy az író többször szerepelt a rádió műsoraiban. Interjúkat is készített. 1937-ben mikrofon elé invitálta a Nobel-díj átvételére Stockholmba induló Szent-Györgyi Albertet, 1940-ben Babits Mihállyal készít beszélgetést, abból az alkalomból, hogy az író Dante-fordításáért elnyerte az olaszországi San Remo-díjat. (Lásd ezzel kapcsolatban: Cs. Szabó László *A sanremoi győzelem* című cikkét. Rádióélet, 1940. március 8. 6. p.), 1938. augusztus 24-én a BP. I. műsorában, 20.00-kor Kölcsey Ferenc-emlékestén adott elő. 1940. július 5-én a BP. I. műsorában 20.55-kor Röptében a nyár körül. Utazás térben és időben címmel irodalmi összeállítását sugározta a rádió. 1941. május 17-én az Ungváron megrendezett művészeti hetek megnyitó estjének egyik előadója volt. Munkaköri, „szerkesztői” feladatként (is) értékelhetjük, hogy az erdélyi bevonuláskor a Kolozsvár – Marosvásárhely „vonalára rendelt középső rádiós osztagot” (Cs. Szabó: *Hűlő árnyékban* i. m. 83. p.) vezette. Cs. Szabó László a *Rádióélet* hasábjain is beszámol a rádió Kolozsvárról adott helyszíni közvetítéseinek tapasztalatairól. (*Túl a sorompón...* = Rádióélet, 1940. 41. sz. 4–5. p., *Séta az őszi Kolozsváron*. = Rádióélet, 1940. 49. sz. 5. p.) A Magyar Rádió Rt. Archivumának gyűjteményében fellelhetőek pl. azoknak a műsoroknak a felolvasópéldányai (a teljesség igénye nélkül), amelyekben Cs. Szabó szerzőként, összeállítóként vagy közreműködőként jelentkezett a műsorokban. 1940. április 3. BP. I. 18.45 *A Rákóczi-induló 100 éves hódítása nyugaton*, 1940. október 15. BP. I. 19., 20 *Bujdosók – verses összeállítás*, 1940. november 19. BP. I. 19.20 *Delizsáncon, gőzösn, reptülön*, 1941. január 31. BP. I. 19.20 *Az éj királynője*, 1941. március 20. BP. I. 20.05 *A föl-földobott kő. Magyar költők idegenben*, 1941. június 24. BP. I. 20.40 *Útrautóadás – vers, zene az utazásról*, 1944. február 19. BP. I. 17.00 *A vándor éneke. Dal és vers a vándorlásról, az országutakról*. A közönséggel való kapcsolattartás egyik rádiós megnyilvánulása volt a Rádió a Rádióról című sorozat. A műsor a mai értelemben vett közszolgáltatóság kritériumainak tett eleget, amikor a rádió prominens vezetői és ismert munkatársai munkájukról, ill. a szerkesztőségi feladatokról tájékoztatták a hallgatókat.

Cs. Szabó László is tartott felolvasásokat – melyeket maga írt – (l. később) a rádióban és a Szabadegyetem kebelén is meghirdetett sorozatban.

³⁹ *Emlékeim Babits Mihályról. Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval*. (Készítette Kabdebó Loránd és Kelevéz Ágnes) = Új Forrás, 1984. 2. sz. 25. p.

⁴⁰ Gyenes Rózsa: *Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval, a Rádió új prózaí szerkesztőjével*. = Rádió Újság, 1935. 26. sz. 7. p.

⁴¹ Cs. Szabó László: *Prózaí műsorgondok*. = Rádióélet, 1935. 53. sz. dec. 24. 5. p. (Továbbiakban: Cs. Szabó László: *Prózaí műsorgondok* i. m.)

a fiatalabb író-, költőgeneráció képviselői, Cs. Szabó kortársai. Illyés Gyula, Weöres Sándor, Jékely Zoltán s nem utolsósorban Sárközi György társalgójában József Attila⁴² is mikrofon elé ül, hogy a „Két költő” sorozatban versét felolvassa. A költők párosával való szerepeltetése a rádió műsorán tendenciaszerűen érvényesül a későbbiek folyamán is. Cs. Szabó nemzedékének „aranyfedezetű, valódi s nem felfújtt nagyságaihoz” fordult a műsorszerkesztésben.⁴³ A nemzedékével rendszeresen, nemcsak a rádióban találkozó író, a kávéházakban, főleg a Centrálban meg baráti könyvesboltokban nyerte meg kortársait a rádiós szereplésekre. A Nyugat-nemzedék számára a rádiós szereplés nem csak művészi, alkotói munkát jelentett, hanem anyagi, pénzkereseti lehetőséget is. Vas István visszaemlékezéseiből is tudjuk, hogy a többnyire Diákfélórát vállaló költőnek, Radnótiival együtt, „fő jövedelmi forrása” a rádió volt. A szereplésekért átlagosan kb. 50 pengő honoráriumot fizettek, ellentétben bizonyos lapok javadalmazásával, ahol egy versért általában 10–12 pengőt kaptak.⁴⁴

Cs. Szabó nemcsak az irodalmi műsorokat, hanem az egyéb prózai felolvasások témakörének bővítését is ígéri az 1936-os esztendőre: „Az új évben folytatjuk Budapest mű- és irodalomtörténeti bejárását, három író-fíú emlékezik meg apjáról... néhány előadás majd a múlt századi külföldi lírával foglalkozik, folytatjuk a mintafaluk leírását, sor kerül a magyar sajtótörténetre, több előadás beszámoló az európai országokban található magyar emlékekről, változatlanul foglalkozunk az amerikai magyarok életével stb...”⁴⁵

S hogy a rádió irodalmi politikája milyen irányt vesz majd az 1936-os esztendőben, arra Cs. Szabó László – a „Kozmai” vezetési elképzeléseket továbbra is magáénak érezve – így nyilatkozik: „A Rádió (...) ezután sem gondolkozik politikai határokban”⁴⁶, mint a kormánytól független magánvállalat, amely elsősorban az üzleti érdekek szempontjait tartja szem előtt, de ő, az MTI és társvállalatainak elnökgazgatója olykor maga is bevallotta, hogy a Rádió „általános irányításával politikai szempontból” foglalkozik,⁴⁷ de élesen elkülönítette a hírközlést a propagandától. A hírközlés legfőbb propagandaelemének az „objektivitást tartotta”, mert véleménye szerint „ezzel lehetett a világban bizalmat kelteni.”⁴⁸ Tehát nem a közvetlen politikai propagandával, hanem a kultúra mezébe bújtatott propagandával⁴⁹. Kozma a (rádió) propaganda „éles fegyverének”⁵⁰ többek között a színvonalas irodalmat, tudományt és zenét tartotta, figyelembe véve minden (hallgatói) réteg „kiszolgálását”, és azok társadalmi és kulturális sokszínűségét.

A kivételesen organizáló⁵¹, adminisztratív tehetségéért is csodált Cs. Szabónál a szervezési készség a vezető alapos emberismeretével és a határozott műsorpolitika végrehajtását szorgalmazó szerkesztői éleslátással párosult. Erdei Ferenchez szóltak az alábbi sorok: „Azt hiszem, tudod, hogy a rádióban mindent meg lehet mondani, de burkoltabban, mint egy független folyóiratban. Sajnos, üzleti vállalkozás vagyunk, figyelemmel kell lennünk a sokoldalú érzékenységre. Semmi elvedtet nem kell feladnod, csak kérlek, beszélj fegyelmelzetten, s ahol teheted, virágnyelven. Nem izgatunk,

⁴² József Attila rádiós szerepléseiről l. Wacha Imre: *Hányszor szerepelt József Attila a Magyar Rádióban.* = Irodalomtörténeti Közlemények, 1969. 1. sz. 96–102. p. l. Vezér Erzsébet: *Egy évben születtem Attilával... régi beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval.* = Kortárs, 1985. 5. sz. 133–143. p.

⁴³ *Kétnyelvűen – kettős hűségben* i. m. 620. p.

⁴⁴ Salamon István: *Interjú Vas Istvánnal.* Bp., 1983. dec. 14. Kézirat. 9–10. p.

⁴⁵ Cs. Szabó László: *Prózai műsorgondok* i. m.

⁴⁶ Cs. Szabó László: *Prózai műsorgondok* i. m.

⁴⁷ Kozma Ir 49 cs. Rádióügyek. Kozma levele Nagy Károly nyug. miniszteri tanácsoshoz. 1931. május 30. Magyar Országos Levéltár (Továbbiakban: MOL) Közli: Stier Miklós: *Rádió és politika az 1930-as években.* 115. p. *Tanulmányok a Magyar Rádió életéből 1925–1945.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Bp., 1975. (Továbbiakban: *Tanulmányok* i. m.)

⁴⁸ Ormos Mária: *Fából vaskarika. Kozma Miklós, a „nemesen konzervatív” magyar propagandapolitikus.* = *Mozgó Világ*, 2000. 3. sz. 8. p. l. még Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér.* Kozma Miklósról írt monográfiáját PolgART, Bp. 2000. (Továbbiakban: Ormos: *Fából... i. m.*)

⁴⁹ *Tanulmányok* i. m. 133. p.

⁵⁰ Ormos: *Fából... i. m.* 10. p., l. még Kozma Miklós: *A legélesebb magyar fegyverek egyike a magyar rádió.* = *Antenna*, 1933. dec. 24.

⁵¹ Szabó Magda: *Megmaradt Szobotkának.* Magvető, Budapest, 1983. 22. p.

de ahol lehet, felvilágosítunk. A rádió idejében küld felszólítást Neked, és csak az irányelveket akar-tam röviden vázolni.”⁵²

A konzervatív irodalmi nézeteket valló, a „nemzeti” és a jobboldali irodalom mellett kiálló és ezt védelmező lap még egyszer támadásba lendül. Szerintük „a Nyugat csoportjára esik 46 szereplés, a Nyugathoz közel álló irodalmi világszemléletre 33 s még 6 szereplés olyanokra, akik szeretik magu-kat semleges világnézetűnek mondani... Megelégedéssel vehetjük tudomásul, kik tartoztak a 85 – »a rádió által favorizált íróstár» – körébe, akiket a »kiválasztottak« közé sorol a Koszorú.”⁵³

Cs. Szabó László nem titkolja, hogy különbséget tesz – az általa rendszerességgel műsorra tűzött, minden irányt képviselő írókról beszélve – a szélsőjobboldali és a konzervatív írók között. „Őket, a konzervatívokat szívesen láttam. Csathó Kálmán régi vágású úriember volt, egy lettűnő világ könnyű tollú ábrázolója,... Herczeg, a verseci sváb ivadék agg korában, országos tekintéllyel mélyen megve-tette a hitlerizmust,... Az az igazság, hogy hálás voltam a jó mesélőknek, utóvégre nem táplálhattam az átlaghallgatókat kizárólag a Nyugat munkatársaival, francia szimbolistákkal...”⁵⁴

Az évi kb. 40 ezer kéziratot elolvasó szerkesztő „egyensúlyi politiká”-ja egyértelműen tükrözi a nem csupán szórakoztatást vállaló műsorszerkesztői felelősséget, hanem a magyar önismeret tagla-lásának, a múlt és a jelen részletes feldolgozásának szándékát is.⁵⁵

Cs. Szabó az 1937-ben a belügyminiszerségből visszatérő Kozma Miklóst megnyeri a szívügyé-nek tekintett „a minden irányban kitágított magyar önismeret”-et szolgáló, időközben kialakult műsorszerkezetnek.⁵⁶ Cs. Szabó különleges szerepet tulajdonít az európai kultúrák bemutatásának. 1937-es tervei közt kiemelt figyelmet szentel az olasz kultúrkör megismertetésének. A rádió közvetítést ígér az olasz királylátogatásról, a Savoyai-házról, a faszizmus történetéről, Carducciról (halálának harmincadik évfordulóján), Pirandellóról (halála alkalmából), az olasz líra hatszáz éves keresztmet-szetéről, a modern olasz képzőművészetről stb...⁵⁷

⁵² MOL K-613 17. csomó. Cs. Szabó László levele Erdei Ferenchez. 1937. március 4.

⁵³ /G. J./: A számok és a nevek beszélnek. = Koszorú. 1935–1936. 164–166. p. A Rádió irodalmi műsoraival kapcsolatban más sajtóorgánumok is közölnek arányszámokat, statisztikai adatokat. *Megszólalendó statisztikai adatok arról, miért van szükség a rádió irodalmi műsorának megreformálására* címmel a *Szegedi Új Nemzedék* 1936. február 9-i számában *A keresztény zenészek és énekesek is tiltakoz-nak a mai rendszer ellen* alcímmel a Magyar Rádió 1935. év második félévének irodalmi statisztikáját „világnézeti alapon” hasonlítja össze a bécsi rádió műsorával.

⁵⁴ Grósz i. m., Cs. Szabó László: *Hűlő árnyékban* i. m. 171–172. p.

⁵⁵ Cs. Szabó László: *Az irodalmi osztály féléves beszámolója*. = Rádióélet. 1936. 27. sz. 4–6. p. A teljesség igénye nélkül néhány tárgycsoport. Magyar vers, elbeszélés, csevegés, visszaemlékezés, irodalom-esztétika, helyszíni közvetítés, földrajz, néprajz, magyar vidékek, városok és kultúrközpontok bemu-tatása. A magyarság és az ország történetével, a magyar gazdaságtörténettel, a magyar irodalom-történettel, a magyar műtörténettel, zenével, nyelvrokonaink és a külföldi magyarság történetével, történettel, képzőművészettel, közgazdasággal, népegészségüggyel, joggal, légvédelemmel, sport-történettel, gyermekgondozással stb. foglalkozó előadások. A tárgykörök összeállításáról említésre méltó Cs. Szabó László nyilatkozata (*Előretörnek a Rádiónál a fiatal írók és tudósok*. Szabadság, 1935. 35. sz. szept. 22. 4. p.), melyben műsorszerkesztői programjáról és terveiről nyilatkozva hangsúlyozza, hogy a „folyamatoságot nem a sorozatok, hanem a munkatársak kiválasztása biztosítja.” A „kevés névvel dolgozó” osztályvezető az előadókkal 4–5 előadást beszél meg, melyek önmagukban is megállnak. Tematikájuk vagy a „történelmi időrend” kapcsolja őket össze. Úgy csoportosítja, hogy a műsorhéten belül az előadások tárgya különböző, jó részük titokban összefügg. „A műsorszerkesztés kettős szervességet igyekszik érvényesíteni: egyrészt az előadó elgondolásában szervesen össze-függ a fejlesztendőre elszórt négy-öt felolvasás, másrészt minden héten összefüggenek a látszólag szétszórt területről válogatott előadások is... A látszólag független előadások tehát minden héten belül titkos magyar egységet alkotnak. Ezt a magyar önismereti szemináriumot egy idegen előadás gyűrűjébe foglalom” – avatja be az olvasót Cs. Szabó, példákkal is illusztrálva, a műsorszerkesztés kulisszatitkaiba.

⁵⁶ Kozma Miklós 1935 márciusától 1937-ig belügyminiszter volt a Gömbös-kormányban. Cs. Szabó 1937. március 4-én keltezett levelében az általa fontosnak tartott néhány előadás tervét hétről hétre Kozma Miklóssal egyezteti. Cs. Szabó László levele Kozma Miklóshoz, 1937. március 4. MOL K-613, 96 csomó 73 tétel Cs. Szabó László osztályvezető levelezése (Továbbiakban MOL Cs. Szabó...)

Européer érzékenységgel figyeli a külföldi rádiók műsorát is. 1936-ban kapott Baumgarten-díjat egy londoni útra fordítja, melyen a BBC prózai szerkesztőségének munkáját tanulmányozza. Az író, a rádiószakember és az elméleti közgazdász fontos tapasztalatait összegzi, amikor az angol rádió prózai műsorának „mintaszerű” szerkesztéséről nyilatkozik. Mintaértékűnek ítéli a brit rádióban az ifjúsági előadások (tárgykör szerinti csoportosításban) kötetben való kiadását és a műsorokhoz kapcsolódó ankétok szervezését.⁵⁸ Cs. Szabó megfontolandónak tartja egy lelkes magyar hallgató javaslatát: a Magyar Rádió – az angol minta alapján – a legkiválóbb előadásokat külön kötetben közölje. Mint írja: a „gyönyörű angol kiállítású füzetek kiadását az teszi lehetővé, hogy a brit rádió-társaságnak 8 millió előfizetője van.”⁵⁹

Tájékozódása során azt tapasztalja: ahány ország, annyi műsorpolitika. Az észak- és latin-amerikai rádiók akkoriban főleg szórakoztató műsort adnak, sok reklámmal. A skandináv és a balti országok műsoraiban komoly figyelmet fordítanak a nevelésre. „Előlről kezdenek mindent, átnézik a számadást, hiszen revideált önismeret – más szóval hagyományismeret – nélkül a társadalmi reform s az új művelődés kilátástalan.” A kis nemzetek mintájára ad programot, tehát „amíg a hallgató... nem gondolja végig a rádió nemzeti feladatát, az egykori technikai csoda köré sem alakulhat ki végképp a békés művelődés légköre.”⁶⁰

Az Irodalmi Osztály 1937-ben kiadott első féléves értékelése 835 előadást és 138 Diákfélórát említ, változatlan műsorszerkesztői elképzeléssel, „...kihasználva minden rést a műsorban, minden félórát és tízpercet, hogy képezzen, üdítsen, szórakoztasson.” 1937-től gyakorlattá vált, hogy az irodalmi előadásokat követően szemelvényekkel színesítik a műsort, kiragadva a műnek egy-egy jelentős mozzanatát. A mintegy tízperces bevezető ismerteti az alkotók életét, munkásságát.

A felolvasó mellett jelentős részt vállal a részletet tolmácsoló előadóművész.⁶¹ Ettől az évtől válik viszonylag rendszeressé a XX. századi külföldi irodalom ismertetése. „A Proustot április első felére már javasoltam, a továbbiakról az igazgatóság értesít!” – írja Gyergyai Albertnek Cs. Szabó László.⁶²

Ami a magyar irodalmi jelenlétet illeti, Cs. Szabó Lászlónak köszönhető, hogy szinte valamennyi író megtalálja a kapcsolatot a rádióval. A levelek tanúsága szerint az együttműködés mondhatni kölcsönös baráti ismertségen alapul. Ő maga így nyilatkozik erről:

„Csak nemzedékem javához kellett fordulnom, hogy emelkedjék a színvonal. Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Márai Sándor, Tamási Áron, Keresztury Dezső, Németh Andor, Halász Gábor, Szerb Antal, Kolozsvári Grandpierre Emil, Berda József, Képes Géza, Jékely Zoltán, Vas István, Radnóti Miklós, Devecseri Gábor, Zelk Zoltán, Gál István, Szabolcsi Bence, Mátrai László mind alkalmi munkatársam volt kilenc és fél éven át.”⁶³ A névsor korántsem teljes, például Szentkuthy Miklóst is többször kérte

⁵⁷ Cs. Szabó László: *Olaszország a Magyar Rádióban.* = Tükör, 1937. 6. sz. 434–436. p. Cikkében az osztályvezető az 1936. év prózai műsoraiban a „latin hatás”-t elemzi. Kiemelten foglalkozik az olasz tárgyú előadásokkal. Vö. ezzel kapcsolatban a hasonló tartalommal publikált *Magyar Rádió és a magyar művelődés* c. cikket. = Tükör, 1938. 1. sz. 21–22. p.

⁵⁸ F. J. két Baumgarten-díjas. = Rádióélet. 1936. 4. sz. 13. p. Cs. Szabó László a Baumgarten Alapítvány Kuratóriumának jelentésben számol be a „jutalomévben végzett” és „megkezdett” munkáiról. Irodalmi munkái mellett beszámol arról, mint írja, hogy „a rádióban igyekeztem a közönség részéről emelt sokféle korlátozás közt a régi és élő új magyar irodalmat lehető objektív teljességében bemutatni.” OSZK Kézirattár Fond 145/76 Cs. Szabó László Baumgarten Alapítványhoz írt levelei.

⁵⁹ MOL Cs. Szabó... Cs. Szabó László levele Németh Jánosnak, 1936. december 10. Cs. Szabó levelében ír az angol rádió műsorszerkezetéről is, amely „teljesen elűt a miénktől: ők túlnyomóan előadás-sorozatokat tartanak, mi túlnyomóan individuális előadásokat.” Vö. 55. jegyzet.

⁶⁰ Cs. Szabó László: *Magyar Rádió és a magyar művelődés.* = Tükör, 1938. 1. sz. 22. p.

⁶¹ Cs. Szabó mint kedvencéről emlékezik meg Szabó Lőrincről, akinek „kisujjában volt a rádiós érzék, a jó ég tudja honnan, gyakorlat hiányában csak a lánghész szerencsés sugallatának tulajdoníthatom, hogy nekünk is, bent a stúdióban, kint is, az országban állandó gyönyörűséget szerzett a mikrofon előtt.” Szabó Lőrinc nemcsak előadásokat tartott a mikrofon előtt, hanem a fordításaiából is válogatott össze rövid antológiát, melynek tömör összekötő szövegét ő mondta. A verseket Bajor Gizi, Simonffy Margó, Sennyei Vera tolmácsolta. Szabó Lőrinc és Bajor Gizi „a legjobb párosként” a közönség kedvence volt. *Kétnyelvűen – kettős hűségben* i. m. 619. p.

⁶² MOL K-613, 17 csomó. Cs. Szabó László levele Gyergyai Alberthez. 1937. március 2.

⁶³ *Kétnyelvűen – kettős hűségben*. i. m. 620. p.

fel szereplésre. Az író már 1936-ban az angol líráról tartott előadást, az 1941-ben elhangzott Mozart-előadása pedig egy nagyobb esszé előtanulmánya volt.

A szerkesztő írókkal folytatott levélváltásából néhány sorra érdemes külön is odafigyelnünk, hogy lássuk: nemcsak hogy egyenként, külön-külön „kulcsot talál” a munkatársakhoz, nemcsak egyszerű felkérő levelekkel teremt kapcsolatot velük, hanem észrevételeit, elképzeléseit is azonnal közli. „Mihez volna kedve? Diákfélőrához, irodalmi előadáshoz, magyar problémához?...” kérdezi Féja Gézától.⁶⁴ Babitsnak ezt írja: „Arra gondolok, hogy kizárólag olyan verseket gyűjtenél össze, amelyek Neked a legkedvesebbek, szóval kifejezetten egy költő szubjektív anthológiájára és nem egy pedagógiai vagy irodalomtörténeti gyűjteményre gondolok.”⁶⁵ Dutka Ákos kéziratához a következőket fűzi hozzá: „A tervezett párbeszéd részére különösképpen az 5-7. oldalon és a 8-12. oldalon található részek nagyon alkalmasak. Ezeknek már most olyan drámai hatásuk van, mintha egyenesen párbeszédese megelevenítésre készült volna. Ady ne legyen központ, hanem Várad. Persze ezzel a világról se azt akarom mondani, hogy kicsinyítsük az alakját...”⁶⁶ A rádiószerelés alól felmentést kérő Harsányi Zsoltot az alábbi levél útján kéri fel: „...Engedd meg, hogy felvessem Előtted egy rádióelőadás gondolatát. Végtelenül örülnék, ha május második felében gróf Bethlen Margittal csevegésszerű párbeszédben, szabadon választott színházi témáról – író és közönség [...] a színház és társadalom stb. – beszélgetnél. Mind a tárgy, mind az előadók ezt a beszélgetést kétségtelenül kimagasló műsorszámmá avatnák. A magam részéről mindenestre végtelenül örülnék, ha közreműködésedet sikertülne megnyernem.”⁶⁷

Ám még a minden szervezési készségét latba vető, a felolvasások megtartására jelentős írókat felkérő Cs. Szabó sem tudott minden írórt megnyerni műsorpolitikájának támogatására. A korabeli műsorleírást áttekintve megfigyelhető, hogy a két világháború közötti magyar irodalom jó néhány prominens képviselője egyáltalán nem, vagy csak ritkán szerepelt a mikrofon előtt. Ezt azért is érdemes megemlíteni, mert pl. Kodolányi Jánost, aki Németh László vezetése alatt csekély számban ugyan, de felolvasott, a Cs. Szabó által irányított Irodalmi Osztály nélkülözte. Cs. Szabó László erről így emlékezik meg: „...nem volt hajlandó szerepelni Kodolányi János. A mai napig rejtély, hogy miért volt ő is kivétel, mert máskülönben jól voltunk.”⁶⁸ Szabó Dezső „kerekén megtagadta” a szereplést – folytatja: „Azt mondta, hogy ezeknek és ezeknek az uraknak kell lógniuk felakasztva a Rádió kapuján, ahhoz, hogy én oda belépjek. Morbid feltételeit nem lehetett teljesíteni.”⁶⁹

Az 1937-es műsorokat értékelve egyetérthetünk Szabó Zoltánnal, a *Tűkör* című lap újságírójával: az „előadások nem öletszerűen tartottak, hanem a lehetőség keretein belül határozott program szerint. [...] a Rádió megfelelt hivatásának, melyet a legmagasabb értelemben vett népművelésnek és irodalomnépszerűsítésnek nevezhetünk.”⁷⁰

A rádió természetesen az ismert és elismert írókat foglalkoztatja, közülük választja előadóit, olyanokat, akik már a folyóiratokban publikáltak és könyveik jelentek meg. Cs. Szabó szerint: „Irodalmi fölfedezésre, az írói hír első hitelesítésére a rádió valószínűleg ezután sem hivatott [...] a rádió tehát a szépirodalmi előadót valószínűleg ezentúl is az irodalomtól veszi át.”⁷¹ Az író ezen kettős publikációs lehetősége még jobban elmélyítheti kapcsolatát az olvasókkal, akik egyben a rádió hallgatói is. Arra a kérdésre, hogy mit köszönhet a magyar irodalom a rádiónak, Márai Sándor a következőket válaszolta: „A rádió eljuttatja az irodalmat az olvasóközönség olyan rétegeihez, amelyeknek eddig sem módjuk, sem kedvük nem volt megismerkedni vele.”⁷² Az író és a hallgató kapcsolata ennél többet feltételez. Cs. Szabó szerint eleget kell tenni a rádiószerűség követelményeinek, mert „az író legtöbbször maga árulja el hamis felfogását és rádiósüketségét...”⁷³ Ezek a hiányosságok elsősorban az előadásmódban és a foglalkozásban mutatkoznak meg, szoros összefüggést alkotva a „szabad felolvasással” és a kötött, „olvasott szöveg” interpretálásával – állapítja meg Cs. Szabó, majd így folytatja: „A kötött és felolvasott szöveg tehát kellő előkészítés után nem hátrálthatja a természetes

⁶⁴ MOL K-613, 17 csomó. Cs. Szabó László levele Féja Gézához. 1937. február 4.

⁶⁵ OSZK Kézirattár Fond 17/101 17. sz. levél Cs. Szabó László levele Babits Mihályhoz. Bp., 1939. július 20.

⁶⁶ MOL K-613, 17 csomó. Cs. Szabó László levele Dutka Ákoshoz. 1937. február 24.

⁶⁷ MOL K-613, 17 csomó. Cs. Szabó László levele Harsányi Zsolthoz 1937. március 9.

⁶⁸ Grósz i. m. 135. p.

⁶⁹ Grósz i. m. 135. p.

előadásmódot.”⁷⁴ A rádiószertű felolvasás Márai szavaival élve: „...nemcsak a népszerűsítésnek a magasrangú nemes eszköze, hanem személyes kapocs is az író és a közönség között...” Ez a kifejezési lehetőség, folytatja Márai: „tömörségre neveli az író...”⁷⁵

„Az igazi rádióhallgató... de az igazi rádióműsor is rövidnadrágban, gyermekcipőben jár még...” ad hangot némi elégedetlenségének egyik nyilatkozatában az elméleti és gyakorlati szakember Cs. Szabó. Véleménye szerint „a rádió valódi hangját, valódi műfaját azok fogják megtalálni, akik vele nőttek, akiknek vérévé vált a rádió.”⁷⁶ Az ún. helyszíni közvetítések (pl. Révay József klasszika-filológus ókori témákat feldolgozó műsorai, vagy a nagy pesti árvízről szóló stb.) rádiószertűségüket tekintve más prózai műsorokkal együtt, a „hangképsor irányában való fejlődést” előlegezik.⁷⁷

Az osztályvezető változatos és sokrétű, a rádió új és régi lehetőségeit kiaknázó, azokat továbbfejlesztő programja és elképzelései szabad utat kaptak a konkrét műsormunka megvalósításában. Különösebb akadály nem merült fel a tervek következetes végrehajtását illetően, s az sem befolyásolta az elképzelések valóra váltását, hogy Kozma Miklós más politikai funkciót töltött be. Javaslatát az 1938. február 1-jén készült műsorilési jegyzőkönyv rögzíti: „...a Bizottság elhatározza, hogy a magyar nemzet nagyjainak összeállítja jegyzékét, hogy ezek évfordulói állandóan szerepeljenek a napirenden. Ezek: Szent István, Szent László, Széchenyi, Kossuth, Deák, Petőfi, Arany, Vörösmarty, Jókai, Liszt, Erkel, Zrínyi, Pázmány, Mátyás, aradi vértanúk.”⁷⁸ A témák nemcsak az évfordulókhoz kötődtek, hanem más sorozatokban is helyet kaptak. (Pl. Ferdinandy Mihály: Árpád vezér – Diákfélóra, Földessy Gyula: Jókai Mór – Közművelődési előadásorozat stb...)

Cs. Szabó László „A rádió prózai műsora” címmel 1938 februárjának első napjaiban a Pátria-klubban tartott ismertetésében a műsor kialakításával kapcsolatban elmondta, hogy a „szellemi életre... élenkítő hatással” lévő rádió ezentúl több verset és humort fog adni. Eddig a rádió ezekből a szórakoztató műsorokból „kikapcsolta” a humor két hálás témáját, a szerelmet és a politikát. A szerkesztőség a „családnak” szánt szórakoztató műsorokban „nem adhat” majd „olyan humort, amely esetleg megmetyélezi a család levegőjét.”⁷⁹

⁷⁰ Szabó Zoltán: *Félesztendő rádió-előadásai.* = Tükör. 1938. 4. sz. 310–311. p.

A szórakoztatást és ismeretközlést ötvöző műsorpolitikával kapcsolatban talán kevésbé ismert, hogy Cs. Szabó László az irodalmi és prózai osztály vezetője, a gyakorlott műsorkészítő és szerkesztő több tanulmányában kísérletet tett tapasztalatai összegzésére. A *magyar rádió prózai műsorai* című írásában (Protestáns Szemle, 1938. 455–460. p.) ismerteti azokat az irodalmi és egyéb prózai műsor-sávokat, amelyeket a hallgatói igényeknek megfelelően alakított ki a műsorszerkesztőség. Az élet- és a munkaritmushoz igazodva a délelőtti műsor (10 h–12 h-ig) „rövid gyermeknevelési, gyermek- és népegészségügyi előadást, háztartási és divatcsevegést és olyan ismeretterjesztő miniatűröket ad, amelyek igénytelenebb tárgyakkal nem illenek a délutáni műsorba”, amely 4–5 óra közé esik, akkor főleg a meséket és a Diákfélórát sugározzák. Cs. Szabó, mint ma használatos, csúcsidőnek jelöli az este 8 órától kezdődő időszakot. Ekkor kerülnek adásba a prózai és versműsorok, valamint a színházi előadások és zenei műsorok java. A „szellemi rablógazdálkodásból élő” rádióban 1937-ben 2700 előadás hangzott el, ezzel szemben a magyar folyóiratok havonta átlag 15–20 elhangzott előadást közölnek. „A rádió-előadás a pillanaté, ha nem volna magyar folyóirat, rengeteg szellemi munka foszlana az ürbe” – állapítja meg tanulmányában. Vö. Cs. Szabó László: *Hogyan készül a rádió műsora? Gond és derű a rádiószertű készítés körül* című cikkét (Kis Újság, 1939. dec. 22.), amely hasonló tartalommal, néhány bekezdésében pedig szó szerint a rádió nemzetművelés és művelődéspótló feladatát elemzi. Szavaival szólva: „a mai kemény időkben...a tehető legnagyobb öröm.” Ld. még a témával kapcsolatban Cs. Szabó László: *Magyar Rádió és a magyar művelődés* c. cikkét. Tükör, 1938. 1. sz. 21–22. p.

⁷¹ Cs. Szabó László: *Szabadság a mikrofon előtt.* = Magyar Szemle, 1938. 5. sz. 77–79. p.

⁷² A rádió területen kivüliséget jelent a magyar irodalomnak – mondja Márai Sándor. = Rádióélet, 1935. 48. sz. 7. p.

⁷³ Cs. Szabó László: *A magyar rádió prózai műsorai.* = Protestáns Szemle, 1938. 457. p.

⁷⁴ Cs. Szabó László: *Szabadság a mikrofon előtt.* = Magyar Szemle, 1938. 5. sz. 78. p. A szöveg kisebb részek kihagyásával megegyezik Cs. Szabó László: *Amíg a rádióhallgató eljut odáig...* (Kis Újság 1940. június 12.) című cikkével.

⁷⁵ A rádió területenkivüliséget jelent a magyar irodalomnak – mondja Márai Sándor. = Rádióélet, 1935. 48. sz. 7. p.

⁷⁶ Farkass Jenő: Cs. Szabó mondja: *Az igazi rádióhallgató még rövidnadrágban jár.* = Rádióélet. 1938. 9. 6. p.

Az első zsidótörvény (1938. XV. Tc.) 2. §-a szolgáltatta a jogalapot ahhoz, hogy a kormány az időszaki és nem időszaki lapok kiadói, szerkesztői és állandó munkaviszonyban álló munkatársai részére sajtókamarát szervezzen. A 4960/1936 ME. rendelet intézkedett a miniszteri biztos hatásköréről, majd augusztus 28-án megjelent az alaprendelet, amely intézkedett a sajtókamara felállításáról.⁸⁰ A cenzúra részleges visszaállítását már elrendelte az 1938. XVIII. tc. Az 1938. június 15-én életbe lépett új sajtótörvény hatályon kívül helyezte az 1914-es sajtótörvényt. Elrendelte, hogy az időszaki sajtó kivételével minden sajtótermékből a sokszorosítás befejezése után, a terjesztés megkezdése előtt, úgynevezett köteles példányt kell beküldeni az ügyészségre. A kormány a Miniszterelnökség sajtóosztályán keresztül most már formailag is teljhatalomra tett szert a magyar sajtóban.⁸¹

A rádió műsorait továbbra is a Miniszterközi Műsorellenőrző Bizottság ellenőrzi, a kifejezetten külpolitikai témájú adások – a hírek s a külpolitikai helyzetelemzések – az MTI-ből jutottak a Külügyminisztérium Sajtóosztályára. Innen mint ún. „irányított hír” vagy megfelelő összefoglalásba formált „irányított cikk” került egyrészt a kormány félhivatalos lapjaihoz (*Pester Lloyd, Budapesti Hírlap*), másrészt pedig vissza az MTI-hez. Az MTI gondoskodott azután arról, hogy „a rádió az esethez illő beállításban továbbítsa az irányított cikkeknek, ill. a kérdéses külpolitikai eseményekhez való itteni (azaz: külügyminisztériumi) állásfoglalásoknak a lényegét, „egyrészt a rádió útján” a hallgatóknak, „másrészt pedig táviratilag a külföldi hírszolgálati ügynökségeknek is”.⁸²

A rádió műsoraira vonatkoztatva az ellenőrzés, a műsorok jóváhagyása persze figyelembe vette a bel- és külpolitikai körülményeket – olyan műsorokat (javaslatokat) nem is fogadott el, amelyek akár csupán érintőlegesen is a belpolitika gondjaira figyelmeztettek volna, vagy érzékeny, a külpolitikával összefüggő kérdést tárgyalnának. A belpolitikát illetően a rádió vezetői nyíltan nem politizáltak. Frazeológiájukban a belpolitika fogalmát leszűkítették a pártpolitika fogalmára, a pártok közötti

⁷⁷ *Milyen lesz a jövő rádióműsora?* = Rádióélet. 1938. 30. sz. 3. p. Többek között erről is szó volt 1938-ban a Nemzetközi Rádióunió lausanne-i ülészakán, ahol a Magyar Rádiót Cs. Szabó László képviselte. A találkozó egyik témája a prózai műsorok fejlődésének útját „A hangképsor”-ban jelöli meg. Tekintsük ezt a meghatározást a mai értelemben ún. összetett műsornak, amelyben a pusztá felolvasást apró zenei illusztrációk, versek, párbeszédek szakítják meg.

Bár egyedi esetről van szó, a kísérlet mindenképpen szót érdemel. Keresztury Dezső műsört készített *Berlini magyarok közt* címmel. A mintegy hatvanperces összeállítást hanglemezre veszik. Az ötlet Kozmától származik. Cs. Szabó javasolta Keresztury-nak, hogy – Kozma szavaival élve – „törödni kellene egy kicsit a külföldi magyarokkal.” Keresztury Dezső, a hiteles tanú így elevenítette fel ezt az érdekes rádiótörténeti emléket: „...számomra óriási vállalkozás volt, hogy ennyire diszparát anyagból műsor készülhetett. Udvariassági beszélgetés hangzott el a magyar nagykövettel, volt egy kis hangverseny-részlet Telmányi közreműködésével, riport 2–3 magyar háziasszonnyal, hogyan főznek, hogyan illeszkednek be, egy kis beszélgetés a Weiss-csárdában, ahol cigány húzta, szóval tényleg keresztmetszetet adott az egész berlini magyar életről és ez a végén úgy kijött, hogy egy óra volt a megszabott műsoridő, amit sikerült betartani.” (Salamon István: *Interjú Keresztury Dezsővel*. Budapest, 1987. április 29. Elhangzott *Az étheren át* című rádióműsorban.)

A hangrögzítés is egyre inkább elterjedt; most már lehetőség volt rá, hogy az írók és más ismert személyiségek hangját megörökítsék. Így a versek is egyre élvezhetőbbek és népszerűbbek lettek. Ma is hallható az a hangfelvétel, melyen Babits Mihály *Esti kérdés* c. versét mondja. Ezt az értékes hangdokumentumot maga Cs. Szabó László vette fel a stúdióban a költővel: „Elárulhatom, hogy én készítettem s úgy tudom, később azt játszották át kereskedelmi hanglemezre is. Gégeműtétje után vettük fel, hogy mentjük, ami menthető a hangból, bármilyen tökéletlenül. Van róla egy fénykép, sálja alatt természetesen tetsző mozdulattal befogja a rákoperáció után nyitva hagyott részt, nehogy sípoljon” – idézi fel a stúdiófelvétel körülményeit. *Kétnyelvűen – kettős hűségben* i. m. 619. p. l. még: *Költő lemezen*. = Rádióélet 1936. 24. sz. 8. p.

⁷⁸ MOL K-613, 3. csomó. Műsorülések jegyzőkönyve. 1938. február 1.

⁷⁹ Cs. Szabó László: *A rádió prózai műsoráról*. = Budapesti Hírlap, 1938. 28. sz. febr. 5. 7. p.

⁸⁰ *Magyarország története. 1919–1945.* Szerk.: Ránki György. Bp., 1976. Akadémiai Kiadó 858. p. (Továbbiakban: *Magyarország története* i. m.)

⁸¹ Nem engedélyezem! A cenzúra bizottság dossziéjából. Bp., 1975. Kossuth K. 447. p.

⁸² Tanulmányok i. m. Stier 135. p., 47. jegyzet, 146. p.

politikai taktikázás, a mindennapok pártarcainak területére. Ily módon kelthették a pártok felettség látszatát, hirdethették a politikamentesség teóriáját.⁸³

Nyilvánvaló, hogy a rádió „óvakodott” műsorra tűzni az olyan témákat feldolgozó előadásokat, mint pl. a munkanélküliség kérdésével vagy a munkaszolgálatlaltal-munkatáborral foglalkozó előadásokat; helyettük (bár csak a cím ad eligazítást) műsorra tűzik a *Jó munka szép környezetben* címűt. Műsoron maradt Szép Ernő is, noha német nyomásra nagyon erősen kezdték a műsorokból „kiküszöbölni” a zsidókat. Cs. Szabónak nem mindig sikerült megvédenie őket. „Különös módon az ismertséggel, a népszerűséggel fordított arányban állt a veszély. Karinthy Frigyes vagy Szép Ernőt például a bizottság tagjai is igen kedvelték a háború előtt – amíg nem kaptak szigorú utasítást, hogy rossz szemmel vagy tiltó szemmel nézzenek a műsorba javasolt zsidókra” –, emlékezik Cs. Szabó. Ugyanezek a tagok a Miniszterközi Műsorellenőrző Bizottságból – mert Karinthynek és Szép Ernőnek országos híre volt, és mert tudták, hogy zsidó származásúak –, levették munkáikat a műsorról. Cs. Szabó azt is említi, hogy az olyan fiatal írótehetségeket, akiket nem ismertek, „nem tudták, hogy kicsodák”, még jó ideig műsoron hagyták.⁸⁴

A már ismert és a rádióhoz „szokott” előadókon kívül újabbak ülnek a mikrofon elé, hogy verseiket felolvassák, vagy előadásokat tartsanak. Pl. Hegedűs Géza, Vészi Endre, Keszthelyi Zoltán stb. Változatlanul nagy számban szerepelnek a műsoron a XIX. századi magyar alkotókról tartott értékelések, és növekedett a régebbi magyar irodalom szerzőiről adott minősítések száma is (pl. Földessy Gyula előadása Mikes Kelemenről vagy Entz Géza: *Kazinczy és a magyar képzőművészet* című műsora). Gyakori és hálás témaválasztás az irodalom és más társművészetek kapcsolódását egy ismert szerző munkásságátul keresztül vizsgálni. Az íróportrékat felváltja a Diákfélórak keretén belül – hasonlóan a „Száz könyv” sorozathoz – egy konkrét mű elemzése (pl. Vörösmarty Mihály: *Két szomszédvár*), vagy ugyanebben a sorozatban közvetlenül a tananyaghoz kapcsoló, a tanulást elősegítő előadás (pl. Kerecsényi Dezső: *Mondd el a tartalmát!*). Egyre több előadás foglalkozik a magyar és a világirodalom kiemelkedő alkotóival, olyanokkal is, akik eddig elvétve, vagy egyáltalán nem kaptak helyet a műsorokban. (Pl. Dukay Márta előadása: *Lenau és a magyar táj*, Pukánszky Béla: *A fiatal Schiller*, Dedinszky Gizella: *A skótok költője Robert Burns*, Passuth László: *Az utolsó renaissance poéta D'Annunzio*, Szobotka Tibor előadása Byronról és Pope-ról stb.) Gyergyai Albert Baudelaire-előadását szemelvények színesítik, csakúgy, mint Hajdu Henrik skandináv lírával foglalkozó értékelését. A külföldi szerzők arányát tekintve a francia és az angol van vezető helyen, ez a nagyobb terjedelmű színjátékok és rádiójátékok műsorra tűzésével is megvárázható.

1938. október 27-én Ribbentrop Rómában néhány napos tárgyalás után megegyezik Cianóval a tengelyhatalmak döntőbíráskodásában; megállapodnak abban, hogy Kassa, Ungvár és Munkács Magyarországhoz kerüljön. Az első bécsi döntés kihirdetésére 1938. november 2-án került sor.

1938. szeptember 20-án Cs. Szabó László a Rádió Műsormegállapító Bizottsága ülésén bejelenti, hogy „a legújabb politikai fejlemények miatt már négy aktuális felvidéki tárgyú előadás került változással az elsőhetes műsorba, és további intézkedés fog történni, hogy a következő heti műsorok is átnézessenek ebből a szempontból. Eddig 10 nap alatt 8 aktuális felolvasás hangzott el.”⁸⁵

Ma már csak a megmaradt felolvasópéldányokból deríthető ki, hogy minden előadás után hallható volt-e illusztráció, de a korabeli műsorleírásból és az irodalmi osztály különféle tervezeteiből inkább arra lehet következtetni, hogy a 20–25 perces felolvasások általában irodalomtörténeti értékelésre vagy az alkotó portréjának bemutatására szorítkoztak. 1938 őszén az irodalmi osztály újabb sorozatok és műsортípusok beindítását tervezi. „A keret, a szellem változatlan, de új ötletek frissítik fel a műsört” – mondja az új prózai műsorokról, tervekről Cs. Szabó László.⁸⁶ Az irodalmi pályázattal összekötött előadások klasszikus költőink (Balassi, Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany) három-három, aránylag kevésbé ismert versét tűzi műsorra, választ várva a hallgatótól arra a kérdésre, hogy melyik költő versei a legszebbek és miért. Ha a hallgató nem ért egyet a választással, maga javasolhat más verseket.

A költői estek sorát kiegészíti és bővíti az a három részből álló sorozat, amely a magyar városokat mutatja be, kelet, közép és nyugat városaira bontva. (Pl. 1938. szeptember 6-án: *Váradtól Brassóig. Erdélyi városok a költészetben*, szeptember 20-án: *Kassától Szabadkáig. Magyar városok a költészetben.*) Az

⁸³ *Tanulmányok* i. m. Stier 139. p.

⁸⁴ Grósz i. m. 133–134. p.

⁸⁵ *Tanulmányok* i. m. Stier 135. p.

⁸⁶ *A prózai műsor újdonságai.* = Rádióélet, 1938. 36. sz. 7. p.

irodalmi osztály további ötletei közt szerepel még különböző uralkodók és uralkodónők költeményeinek műsorra tűzése, valamint az *Olaszország és a világeköltészet* című műsor.

A Németh László által kezdeményezett, magyar tájat bemutató sorozat más tartalommal való megtöltése az az új előadás, amelyben 15 író különféleképpen mutatja be az ország gazdasági, kulturális és szellemi állapotát. Ehhez szorosan kapcsolódnak azok az előadások, amelyek a költészet segítségével, egy-egy alkotó tevékenységének elemzésével ismert magyar városokat mutatnak be. (Pl. Timár Magda: *Debrecen és a költők*, Kardos Albert: *Kölcsey és Debrecen*, Nagy Sándor: *Kazinczy Hunyad megyében* stb. előadásai.) Budapest tizennégy kerületét különböző írók mutatják be, érzékeltetve a kerületek egymástól eltérő hangulatát. (Pl. Sőtér István: *Irodalmi esték a Svábhegyen*.)

A magyar önismeret témaköréhez kapcsolódik a hat magyar művészeti és tudományos mecénás portréját bemutató felolvasás. (Pigler Andor előadása gróf Pálffy Jánosról.) 1938 őszén a Diákfelőrák keretén belül új elképzelés megvalósítására kerül sor. *A híres versek titkai* című előadások klasszikus magyar költők alkotásait elemzik. Érdekes megfigyelni, hogy Cs. Szabó László, aki olyan nagy hangsúlyt helyez a költészet jelenlétére a rádióban, nemcsak újabb előadások során ismerteti meg hallgatóit az értékes alkotásokkal, hanem bővíti a versműsorok tematikáját is. A költők által felolvasott művek mellett egyre gyakoribb az ún. tematikus versösszeállítás, amely témakörhöz kapcsolódóan több szerző alkotásaiból nyújt válogatást. (Pl. *Versék a Dunáról*, *Versék az anyáról*, *Magyar költők szüretén* stb.) A magyar költészet történetének feltárására, bemutatására vállalkozik Illyés Gyula *A magyar vers története* című többrészes sorozatában. Értékelő bevezetőjét szemelvényekkel teszi teljessé.

Az 1939 tavaszáig, részben őszeig elhúzódó „csehszlovák krízis” második szakaszában a Magyar Rádió is bizonyos szerephez jutott a kormány politikájában.⁸⁷ *A Rádióélet* című lap csehszlovákiai terjesztésével kapcsolatban írja Kozma Miklós Darányi Kálmánnak: „Igazán nagy örömöm van abban, hogy a Rádióélet, mely a mi kiadásunkban jelenik meg, bejutott Csehszlovákiába. Azt hiszem, ez az első lap, amely ha politikamentesen is, de jó irányú és bejutott oda... irodalmi és történelmi szempontból igen fontos szerepet fog betölteni a Felvidéken.”⁸⁸ Az irodalmi műsorokban és a sorozatokban egyaránt vezető szerepet kap a felvidéki események feldolgozása, de a műsorszerkesztés által kitűzött feladatokat tartalmazza.

Csakúgy, mint a sajtópolitikában, 1939-ben még nem jellemző az egyértelmű németbarátság. A honvédelmi miniszter és a belügyminiszter megbízottjai határozottan figyelmeztetik a rádió vezetőségét „a német műsorszámok túlzott sűrítésének elkerülésére, illetve a német műsorszámok megfelelő más műsorszámok között való egyenletes szétosztására.”⁸⁹ Megfigyelhető, hogy 1939 áprilisában a német irodalmat 40, szeptemberben 25 perc jelentette, decemberben német szerzőtől nem sugároztak. Ezt az „egyensúlyozó” politikát szolgálta az 1939. augusztus 16-án beindított új adás, *Londoni levelek* címmel. „A magyar rádió készséggel tette magáévá a csereelőadások gondolatát, és úgy határozott, hogy egyelőre kéthetenként egyszer közvetít Londonból, a közbeeső hetekben pedig a magyar rádió ad iradalommal, népzenevel, népművészettel is foglalkozó színes, tarka és változatos beszámolóit az angol rádió hallgatóinak a mi életünk folyásáról” – írja a hírről a *Rádióélet*. A kapcsolat fontosságát bizonyítja az is, hogy „mérőldkő a magyar rádió azon útján, amelyen a népek kölcsönös megértése, kulturális kapcsolatai kimélyítése felé haladt mindig a múltban, és halad a jelenben is.”⁹⁰

1938–39-ben a változó politikai helyzet miatt szinte minden délelőtt tartottak műsorrevideáló értekezletet, amelyen a műsorigazgató által szükségesnek és időszerűnek vélt változtatásokat beszéltek meg. Később ezek a gyors változtatások rutinmunkává lettek.⁹¹ 1939-ben Schell Gyulát nevezték ki műsorigazgatónak, később őt K. Halász Gyula váltotta fel. Az alosztályok által készített műsorjavaslatokat s az összeállítást a műsorülés határozatai alapján a műsorigazgató végezte. Lényegében Schell Gyula elképzelései, terveit nem jelentettek újabb változást a már kialakított műsorpolitikában. Vallja, hogy az élettempó megkövetelte „rohanó világban a rövidebb időtartamú műsorszámok számíthatnak nagyobb sikerre”, de nem követhető a franciák 15–30 perces, vagy

⁸⁷ Tanulmányok i. m. Szász Zoltán: *A Magyar Rádió a második világháborúban. (1939–1944.)* (Továbbiakban: Tanulmányok i. m. Szász)

⁸⁸ *Tanulmányok* i. m. Stier 134. p., 43. jegyzet, 145. p.

⁸⁹ *Tanulmányok* i. m. Szász 153. p., 10. jegyzet, 195. p.

⁹⁰ *Rendszeres angol–magyar műsorcsere indul. Londoni levél a budapesti, Magyarországról szóló előadások az angol rádióban.* = *Rádióélet*, 1939. 33. sz. 6. p.

⁹¹ *Tanulmányok* i. m. Szász 163. p., jegyzet, 197. p.

éppen az amerikaiak 5–10 perces műsorbeosztása. Schell a Cs. Szabó-i gondolatot ismétli a próza műsorok tagolásakor, miszerint a cél továbbra is a magyar múlt és a jelen „ügyes és élvezetes formában való megismertetése”.

A rádióra írt hangjáték változatlanul hiányzik, csakúgy, mint a humor, mely szerinte a műfaj „hiányában” keresendő. Ennek pótlására felelevenítik az ún. (régében már műsoron szerepelt) *Tarka esteket*, villámtréfákkal kiegészítve.⁹² 1939-ben még gyakran találkoznak a műsorokban Radnóti Miklós, Vas István, Devecseri Gábor előadásaival, de 1938 decemberében a Műsormegállapító Bizottság úgy határozott, hogy amíg az új zsidótörvényt el nem fogadják, addig azokat, akikről biztosan tudni, hogy „nem árják”, nem szerepeltetik, „nem tűz a rádió műsorára olyan előadást, zeneszámot, színdarabot stb. sem, amelyről biztosan tudja, hogy szerzője nem keresztény.” 1939 januárjában kartertékokra rávezetik az ilyen jellegű információkat, februárban pedig előírják, hogy a fordítók, átdolgozók ugyancsak „árják” legyenek. A rádió igazgatósága utasításban adta ki, hogy minden ismeretlen személy adatait a Belügyminisztériumban ellenőrizni kell. 1940 nyaráig nagyjából megtörtént a „zsidótlánítás”, ez azonban a műsor-összeállításnál távolról sem volt, mert nem lehetett következetes.⁹³

Kozma Miklós 1940. július 3-án Teleki Pálhoz írt levelében arról ír többek között, hogy a „próza műsorokban általában nürnbergi alapon állunk, tehát szigorúbbak vagyunk, mint az érvényben levő zsidótörvény.” A szépirodalmi felolvasások túlnyomó részét országos hírók tartják, ezért származásuk ismert. Kozma megemlíti, hogy „végre” lemondtak Földi Mihály, Mohácsi Jenő, Náday Pál, Radó Antal, Siklós Albert, Szép Ernő és Török Sándor szerepeltetéséről. Hazai híres zsidó előadóművészeket „általában ma már nem kérünk fel, szereplésük a törvényes arányszám alatt van.” Kozma levele végén belátja, hogy a zeneirodalomban, de más területen sem lehet faji alapon szelektálni a kultúrát, „mert külföldre ellenségeink felé ezzel a magyar kultúra legsebezhetőbb pontját tárjuk fel.”⁹⁴

Az Irodalmi Osztály tevékenységi körébe nemcsak az irodalmi műsorok szerkesztése, azok műsorra tűzése tartozott, hanem más, adásra szánt műsorok (*Honvédműsor*, *Leventeféltóra* stb.) stilisztikai javítása, előadhatóvá tétele is. A zsidótörvények bevezetése, az egyre erősödő szélsőjobboldali nyomás miatt megnehezült az Irodalmi Osztály munkája is, több ponton veszélyeztetve ezzel Cs. Szabó László elképzeléseit. Olyan értékes alkotók kerültek válságos helyzetbe, mint pl. Radnóti Miklós, Vas István, Devecseri Gábor, Zelk Zoltán, Szép Ernő. Cs. Szabó személyes jó barátairól, kortársairól van szó, igyekezett hát minden tőle telhetőt megtenni munkatársai segítségével; elsősorban Ortutay Gyulára, a helyettesére és Örley István lektorra számított. Radnóti Miklós, aki nemcsak verseit olvasta fel a rádióban, hanem a Diákfélórák műsoraiban is több előadással szerepelt, 1939. október 30-án naplójában többek között ezt írja: „Hiányzanak a rádió diákfélórái. Nemcsak a pénz hiányzik, az is, nagyon; de a tudatuk hiányzik. Némileg elégtétel volt. Nem hagynak tanítani s íme, most negyven gyerek helyett tízezreket tanítok, – gondoltam magamban. Most ez sincsen már.”⁹⁵

Az a Miniszterközi Műsorellenőrző Bizottság, amely Hlatky segítségével bizonyos döntéseket elnézett, a háborútól kezdve szigorúbban nézte át a műsort. Cs. Szabó erre így emlékezik: Hlatky „utódai már nem értettek a csízióhoz, kapkodtak, bejédtek, könnyen meghátráltak. Rosszabb lett a légkör is; különösen a keleti front beroppanása után a megriadt társaság aggodalmaskodva szűrözte végig a készülő műsorokat. Az a groteszk helyzet állt elő, hogy a rádióhallgatók országosan ismert kedvencei, Karinthy Frigyes és Szép Ernő hamarabb tűntek el végleg a műsorról, mint a fiatal, ismeretlen zsidók.”⁹⁶

A „furfang és képmutatás” több változatát is alkalmazni kényszerülő Cs. Szabó a bizottság előtt időlegesen műsorra segítette pl. Zelk Zoltánt és Hunyady Sándort is. Visszaemlékezésekből is tudjuk, és ő maga is többször említi, hogy a zsidó származású írókat végső segítségként névtelen fordításokkal bízta meg. Igyekezett, amely szavai szerint „individuális” volt, se az intézményen belülről, se kívülről nem kapott segítséget. Mégis a Külügyminisztériumtól egy váratlan támoga-

⁹² *Négyszemközt a műsorigazgatóval*. = Rádióélet, 1939. 32. sz. 5–6. p.

⁹³ *Tanulmányok* i. m. Szász 174. p., 69. jegyzet, 198. p.

⁹⁴ /Közli/ Pelle János: *A sötétség éveiből. II.* Kozma Miklós feljegyzése Teleki Pálhoz. /1940. július./ = *Kritika*, 1982. 7. sz. 16–17. p.

⁹⁵ Radnóti Miklós: *Napló* Bp., 1989. Magvető Könyvkiadó 79. p. (Továbbiakban: Radnóti Miklós: *Napló* i. m.)

⁹⁶ *Kétnyelvűen – kettős hűségben* i. m. 621. p.

tás segítette tervének végrehajtását: „Amikor egyre sötétebb lett a helyzet, egyre jobban kezdett aggódní a hivatalos Magyarország is, hogy ennek rossz vége lesz. Alibit gyűjtöttek tehát maguknak, felmentő bizonyítékokat, mondjuk a nyugati szövetségesek számára, hogy amikor majd sor kerül a béketárgyalásra, be tudják bizonyítani, hogy a magyarok – legalábbis kulturálisan – soha nem álltak hadban sem Franciaországgal, sem az Egyesült Államokkal, sem Angliával [...] Nyugat felé néztek a Külügyminisztériumban és megsúgták a Rádióknak, és a Rádió megsúgta nekem, hogy tetszésem szerinti számban tűzhetek ki francia, amerikai, angol költőket és prózaírókat, élőket, holtakat, főleg Budapest II. műsorán. Ez nekem kapóra jött, mert lehetővé tette, hogy amikor munkatáborok voltak, és persze végképp ki voltak szorítva a zsidók a Magyar Rádió műsorából, mi mindig tudtunk pénzt juttatni olyan embereknek, akik már mindenüket elvesztették, és hajszoltak voltak vagy kelepcebe kerültek. Még mindig meglehetett az a jó érzésünk, hogy ha nem is kötelet, de legalább egy-egy szalmazsálat tudunk nyújtani a rászorulóknak.”⁹⁷

Cs. Szabó ebben az időben írta *Három költő* címmel Byronról, Shelley-ről és Keatsről szóló könyvét. Az antológia fordításait a fordítók beleegyezésével szétszórta tűzte műsorra, bízza abban, ha a háborúnak vége lesz, úgyszólván kiderül az igazság: „megjelenik az átköltők neve”.⁹⁸ Radnóti Miklós műfordításai között megtalálhatók azok a versek, amelyek Cs. Szabó felkérésére készültek. A kevés dokumentum közt (Vas István visszaemlékezését kivéve) maga Radnóti Miklós erősíti meg Cs. Szabó emlékezését az 1942. január 26-án írt naplőbejegyzésében. „Közben Halász Gábornak egy Ben Jonson részletet fordítottam a Volpone-ból, élveztem, sikerült is. Cs. Szabónak egy La Fontaine-t, Bajor Gizi mondja majd a Rádióban. Ez is sikerült s közben megszerettem La Fontaine-t is. Már nem tartom »francia rögeszmének.«”⁹⁹

A műfordítások pártolását nem csupán ennek a „kivételes” és nehéz időszaknak kell tulajdonítani, hiszen korábban már Kosztolányi Dezső is fordított a rádióknak, később Szabó Lőrinc, Kálnoky László is kapott Cs. Szabó Lászlótól felkérést. Cs. Szabó László 1938 augusztusában javaslatot tesz egy József Attila verseiből összeállítandó műsorra. A Műsormegállapító Bizottság „elvi hozzájárulását adja [...] de szükségesnek látja, hogy az előadást egy olyan bevezető előzze meg, mely magyar-azatokkal mutat rá az elhunyt költő magyar és nemzeti irányú lelkületére és munkájára.”¹⁰⁰

Az irodalmi műsoroktól jelentős alkotók hiányoznak; sokuk a zsidótörvények miatt nem vállalhattott nyilvános szereplést, másrészt a *Nyugat*-nemzedék nem egy tagja ebben az időben hunyt el. Cs. Szabó nem szerepeltethette a baloldali írókat sem teljes létszámmal, de később látni, hogy „keserves diplomáciájának” köszönhetően a világháború első éveiben sokszor szerepelt Illyés Gyula, Erdei Ferenc s a népi írók nagy része. Köztük azok is hangot kapnak, akiket a jobboldali sajtó nemkívánatosnak minősít.¹⁰¹

Látható, hogy pl. a Diákfelőrák adásaiban az irodalmi előadások meglehetősen visszaszorultak. A felolvasások többsége más sorozatokban kap helyet (Közművelődési előadás-sorozat), s nem a korábban már „bevált” és megszokott értékes alkotókkal.

A konzervatív és kevésbé jelentős írókat kiiktatni a műsorból nem lehet, de Cs. Szabó szerepelteti a fiatalabb nemzedéket is, és azokat az „árja” alkotókat, akik nincsenek akadályoztatva a fennálló törvények, rendelkezések által. 1940 januárjában pl. Thurzó Gábor tart előadást (*Egy város eltűnik*), Sőtér István E.T.A. Hoffmannról (*Kisértetek és tündérvilág*) beszél. Ottlik Géza és Tersánszky Józsi Jenő, Illés Endre többször olvassa fel elbeszéléseit, műsoron marad irodalmi és kultúrtörténeti előadásaival Kerecsényi Dezső (*Olvassunk együtt*), Keresztury irodalmi összeállításának bevezetőjét mondja (*Nagyapánk Balatonja*), Illyés Gyula (*Mátyás a nép ajkán*), Hoffmann Edit (*Mátyás és a művészet*), Ortutay Gyula (*Székel népmesék*), Kozocsa Sándor (Tíz magyar szellemi életéből), Örléy István bevezetője (*Szép magyar novellák* sorozat).

Csökken viszont a klasszikus magyar alkotók szerepeltetése, itt csupán Katona József, Ady Endre, Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály műveivel találkozhatunk, s a róluk szóló irodalmi ismertetések száma is bizonyos visszaesést mutat, helyet adva inkább a világirodalom nagy alkotói elemzésének. Ebben a kategóriában a következők szerepeltek: Garzó Miklós (*Euripides, a görög felvilágosodás költője*),

⁹⁷ Grósz i. m. 134. p.

⁹⁸ *Kétnyelvűen – kettős hűségben* i. m. 621. p.

⁹⁹ Radnóti Miklós: *Napló* i. m. 203. p.

¹⁰⁰ MOL K-613, 9. t. A Rádió Műsormegállapító Bizottságának jegyzőkönyve. 1939. november 14.

¹⁰¹ Szabó Miklós i. m. 25. p.

Dénes Tibor (*Száműzöttek, ha találkoznak. Victor Hugóról és Beöthy Ödönről*), Baróti Dezső (*Gerald de Nerval*), Sándor Géza (*Angol költő francia szemmel*).

Nyilvánvaló, hogy a világirodalom nagy alkotásainak műsorra tűzése, ill. azok elemzése is egyfajta politikai hozzáállást jelent az adott viszonyok közt. Cs. Szabó maga írja *Siker: a világirodalom* című cikkében (1939), hogy a rádió, amely kényszerűségből „harci és honvédelmi eszköz”, ugyanakkor a műveltség fellegvára is, s ez azt jelenti, hogy a háború alatt kénytelen átvenni a könyvek és a folyóiratok békés hivatását. S hogy az irodalom ilyen körülmények között mennyi és milyen helyet foglalhat el a műsorban, arról ez a véleménye: „Mikor a többi rádióhoz hasonlóan a magyar műsor szintén kibővült a honvédelmi, külpolitikai, idegen nyelvű stb. adással, a fennmaradó időt megnőtt igénnyel használtuk fel. Kevesünk maradt, jól akartunk vele gazdálkodni; a felduzzadt időszerepüket időtlen értékekkel ellensúlyoztuk. Ma már bevallhatom, hogy némi aggodalommal. A hatás nem volt egész váratlan, de minden várakozást felülmúlt. A világirodalom robbanó sikert aratott. [...] Helyszíni közvetítést adtunk egy klasszikus szomorújáték próbájáról. Országos sikere volt. Erato és Melpomené címen – már a cím is félelmes! – halhatatlan versekre írt halhatatlan dalokat sugároztunk, eredeti (német, francia és magyar) szöveggel. Elutasítást és biztatást vártunk. Csak biztatást kaptunk. Két szívszorító külpolitikai hír közt a magyar hallgató sikerre vitte a világirodalmat. Egyébként ugyanez történt legutóbb Racine-nal. Születése háromszázadik évfordulóján váratlanul fölfedezték Magyarországon.”¹⁰²

A külföldi szerzők 1940-ben pl. havonta átlag 200 perces idővel szerepelnek a műsoron. Ezt nem tekinthetjük soknak, hiszen a rövidebb terjedelmű versek és írások mellett a nagyobb időtartamú drámák is benne foglaltatnak, de 1944 végéig is (!) – sikerült a francia, olasz, görög, orosz, bolgár, svájci, finn, japán, angol, amerikai, portugál, spanyol szerzőket műsoron tartani.

Ez azt is jelenti, hogy az európai irodalmat a rádió műsorán nemcsak az angol, francia, német szerzők jelentik. (Íme néhány azon klasszikus és modern külföldi szerzők sorából, akik ebben az időben adáson voltak: Paul GERALDY (*Szeretni*), Jens LOCKER (*Szüllők lázadása*), SARDOU (*A szókimondó asszonyosság*, rend.: Kiszely Gyula), VILLON (versek, ford.: Szabó Lőrinc), HORATIUS (versek), Goethe (versek), ROSTAND (*Cyano de Bergerac*), hanem látnivaló, hogy Cs. Szabó László javaslatának enged a Miniszterközi Ellenőrző Bizottság, amikor az 1942. február 9-én megtartott osztályvezetői értekezleten az osztályvezető ismerteti azokat a spanyol, portugál szerzőket, akiknek a műveiből jó néhány adásra is kerül.¹⁰³

Az egyes prózai műsorok témaválasztását feltétlenül befolyásolta az adott politikai helyzet. 1940. július 2-án Kozma Miklós utasítja a rádiót, hogy „a műsört fokozatosan mind irodalmi, mind zenei szempontból a legrövidebb időn belül állítsák át a legfőbb vonatkozásban erdélyire.”¹⁰⁴ 1940 szeptemberében a prózai műsor nagy hányadát az Erdéllyel kapcsolatos témakörök teszik ki. Ez azt is jelentette, hogy néhány hónapra előre tervezett műsorprogramban az aktuális eseményekhez igazodva, mint Cs. Szabó László mondja: „jóval Erdély visszatérése előtt, a prózai műsorszámok jórészt erdélyi tárgyú előadások tették ki.” Az előadásokon kívül sor került pl. Kalotaszeg vidékéről, a Házsongárdi temetőből és Kolozsvárról helyszíni közvetítésekre is.¹⁰⁵ Cs. Szabó László „szellemi városképeket” tervez. A korábban elhangzott firenzei és kolozsvári adásokban is, megfogalmazása szerint, „A város lelkét próbáltuk megfogni. Köveken és embereken túl az építő szellemet kerestük”, a helyszíni közvetítés adta lehetőségeket kihasználva „intézményeket, intézeteket” szólaltattak meg. A januárra tervezett kolozsvári nap keretén belül erdélyi írókkal és előadóművészekkel beszélgetnek.¹⁰⁶

A műsorstatistikákból egyértelműen kiolvasható, hogy megnövekedett a novellák sugárzásának aránya. Ez a folyamat, amely 1939-től kezdődik, havonta átlag kb. 200 percet jelent az összműsoridőből. Ennek oka két új sorozat beindítása volt. Cs. Szabó László 1938-as nyilatkozatában megemlíti, hogy a rádió *Novella-dekameron* címmel új sorozatot indít, amely „A világirodalom remekeinek megismertetését szolgálja ötven német, francia, angol, olasz, spanyol, skandináv és orosz”

¹⁰² Cs. Szabó László: *Siker: a világirodalom*. = Rádióélet, 1939. 51. sz. 11. p.

¹⁰³ MOL K-613, 3. csomó. Feljegyzés az 1942. február 9-i osztályvezetői értekezletről.

¹⁰⁴ *Tanulmányok* i. m. Szász 172. p., 60. jegyzet, 198. p.

¹⁰⁵ *A magyar rádió vezérkara az új évadról*. = Rádióélet, 1940. 40. sz. 4-5. p.

¹⁰⁶ (n. e.): Cs. Szabó László, *A kitűnő író erdélyi szellemi városképeket tervez a rádióban*. = Keleti Újság, 1940. 286. sz. dec. 13. 4. p.

elbeszélése bemutatásával.¹⁰⁷ Ez a program 1939-ben nem jött létre, később 1943-ban *A világirodalom gyöngyei* címen valósul majd meg. Valószínű, hogy a fenti műsorsorozat is, csakúgy, mint az 1940-ben induló *Szép magyar novellák* című, Örley István¹⁰⁸ kezdeményezésére és az ő szerkesztésében került adásra. Örley maga ír ún. beharangozó cikket a *Rádióélet*be új sorozata elé. „A múltban és jelenben nemegyszer fölmerült a vád: még műveltebb közönségünk is inkább csak iskolai olvasmányaiból ismeri a magyar klasszikusokat... A helyzet ezen a téren az utóbbi időben feltétlen javult. Alig vitatható, hogy a magyar olvasóközönség nagyobb tömegeiből, legalábbis egyelőre, még hiányzik a hagyományos és állandó, mélyen gyökerező irodalmi köztudat.”

Örley fenti megállapításai figyelemre méltóak abból a szempontból is, hogy míg Cs. Szabó szintre kizárólag a magyar lírában látta a nemzeti hagyomány fő erejét, Örley összetettebben vizsgálta a magyar irodalom jelenlétét a rádióban. Az ismert jelentős alkotók (Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Ambrus Zoltán, Kaffka Margit, Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Surányi Miklós, Tormay Cecil) alkotásai mellett „a magyar prózában vannak oly jobban vagy kevésbé rejtett mesterrei, kik életükben, sőt haláluk után is, különböző nem szerencsés körülmények összejátszása folytán talán csak egy bennfentes körben találtak teljes méltatásra” – írja Örley. Ezek közül Cholnoky Viktor, Cholnoky László, Csáth Géza, Török Gyula, Lovik Károly, Bársony István, Rákosi Viktor, Szini Gyula, Tömörkény István, Tóth Béla és a prózaíró Ady Endre egy-egy novellája kap helyet a sorozatban.¹⁰⁹ A kezdeményezést a *Rádió Újság* kritikusa is üdvözlö: „Szeptember végén a címe annak a hangulatképnek, melyet Örley István állított össze és írt hozzá bevezető és összekötő szöveget. Mindjárt az elején kiderült, hogy felalátta a szeptembert.”¹¹⁰

A tematikus összeállításokban továbbra is vezető szerepet kap a vers (neves színészek tolmácsolásában), a bevezető és összekötő szöveget maga a szerkesztő mondja el. A háborús viszonyok és Magyarország hadba lépése a rádió életében, szervezetében és működésében nem hoztak látványos fordulatot. A műsorkészítés és műsorellenőrzés struktúrája biztosította a kormány befolyásának teljes érvényesülését, a megmaradt önállóság viszont segítette a rádió közvéleményében még meglévő hitelének lehető fenntartását.

1941. június 22-én megkezdődött a Szovjetunió elleni háború, ettől a naptól a Bp. II. műsora ismét szünetelt. Elszaporodtak a katonai tudósítások, a harctéri közvetítések. De a Cs. Szabó László által fogalmazott s naponta beolvasott „fohász” egyetlen szava sem beszélt a győzelemről: úgy kellett pótlólag megtoldani. A Műsormegállapító Bizottság jegyzőkönyvébe 1941. július 29-én ezt írták: „A főváros jóformán tudomást sem vesz arról, hogy csapataink az ellenséggel állnak szembe és ezt a közönyt átveszik a lapok, úgy a fővárosban, mint vidéken. A felolvasott kéthetes műsorban semmilyen formában nem történt megemlékezés a háborúról, amelynek küzdelmeiben pedig honvédcapataink derekasan kiveszik részüket. Szükséges, hogy a háborús eseményekről a rádió műsoraiban megfelelő formában többször is megemlékezzen.”¹¹¹ Érzékelhető, hogy a politikai és történelmi műsorok ugyan növekedtek az előző évekhez viszonyítva (havonta átlag 300, ill. 200 perc), de ez a szám korántsem tekinthető olyan magasnak, mint az elkövetkező években, amikor is műsorra kerülnek az ún. Honvéd-kívánsághangversenyek, vagy a *Honvédeink üzennek*. Ennek ellenére az irodalmi műsorok arányszáma számottevően nem növekedett, noha a rádió új vezető-igazgatója, Frigyesy János, a politikai helyzetre célozva megemlíti, hogy a „rádió tudatában van annak, hogy különösen ma, elsőrendű feladata a nagy nemzeti célok szolgálata, de a követelményeknek az érdekeltekkel való teljes egyetértésben bizonyos határt kell szabni, különben ezek a műsorszámok komolyan veszélyeztetnék a rádió szórakoztató jellegét.”¹¹²

Frigyesy, úgy látszik, igyekszik megőrizni a rádió „politikamentességét”, fenntartva a szórakoztató jellegét a műsorokban, de nyilván tekintettel a háborús viszonyokra, s a minisztériumok által megszabott kötelező adások miatt is „a műsortervekben több zenei és kevesebb prózai műsorszám

¹⁰⁷ *A prózai műsor újdonságai.* = *Rádióélet*, 1938. 36. sz. 7. p.

¹⁰⁸ Örley István, a rádió lektora Ottlik Géza személyes jó barátja, kitűnő novellista, a *Magyar Csillag* segédszerkesztője volt.

¹⁰⁹ Örley István: *Szép magyar novellák.* = *Rádióélet*, 1940. 15. sz. 9. p.

¹¹⁰ *A 13. sz. fejhallgató: Elhangzott.* = *Rádió Újság*, 1939. 41. sz. 13. p.

¹¹¹ *Tanulmányok* i. m. Szász 183. p., 90. jegyzet, 199. p.

¹¹² *A rádió új vezető igazgatójának tervei.* = *Rádióélet*, 1941. 44. sz. 4. p.

szerepel.” Az 1940 októberében bevezetett kéziratzárlatot továbbra is fenntartják, a napi 7–8 felolvasás helyett 3–4 kerül műsorra. Ez magával vonja a műsoridő csökkenését is, így a 30 percnyi előadások 25 percesek lesznek. Mint Cs. Szabó mondja: „a heti 3 Diákfélóra helyett legfeljebb csak egyet adhatunk.”¹¹³ (1942 májusában három, novemberben két Diákfélóra szerepelt műsoron.) A Frigyesy által ismertetett tervekben szerepel többek között, hogy szoros együttműködést kell fenntartani „a m. kir. Honvédségilletékes szerveivel”, segédkezet nyújtva minden olyan műsorszámhoz, „mely mindnyájunk drága kincsét, a hadsereg érdekeit szolgálja.”¹¹⁴ Nyilvánvaló, hogy azokról az irodalmi műsороkról van szó, amelyek *Magyar toll a magyar kardért* címmel jelentősebb irodalmi csoportok „időszerűen lelkesítő és túlnyomóan katonatárgyú szépirodalmi műveit mutatták be”.

A rádió már 1938-ban ismertet egy olyan új műsorsorozatot, amely „a magyar katonai szellem ápolását és fejlesztését szolgálja a legkiemelkedőbb magyar írók katonai tárgyú elbeszéléseinek felvonalatásával Jókaitól Zilahyig.” Nem véletlen, hogy 1942-ben rendszeressé válik a sorozat. 1942. március 14-én *Kard és lant* címmel A Vitézi Rend Zrínyi csoportjának irodalmi estjét közvetítik a Magyar Művelődés Házából. A *Magyar toll a magyar kardért* sorozatban műsorra kerül a Petőfi Társaság irodalmi estje, A Soproni Frankenburg Irodalmi Kör estje, a Szolnoki Verseygy Ferenc Irodalmi Kör összeállítása. A többek közt Gyallay Domokos, Bárd Miklós, Somogyváry Gyula, Gyóni Géza által írt műveket neves színészek adták elő. Az Antal István vezette Nemzetvédelmi Propaganda Minisztérium kezdeményezésére 1942 szeptemberében indították útjára az *Őszinte beszéd* c. sorozatot, amelyben munkásemberek, parasztok, tanítók, tanítónők szóltak a rádióhallgatókhoz mindennapi bajaikról, háborús gondokat, életük nehézségeit tárták fel. Az egyértelműen „felülről” irányított (írt?) előadásokat nyomtatásban is megjelentették, hangsúlyozva, „hogy megismerjük egymást minél jobban, mert csak így, egymás megismerésével juthatunk el egymás megértéséhez.”¹¹⁵

Kozma Miklós 1941-ben elhunyt, utóda Náray Antal lett, aki Magyarországon német megszállása – 1944. március 19. – után német nyomásra és követelésre távozott az MTI és a rádió elnöki posztjáról. A Kállay-féle politika különös fontosságot tulajdonított a sajtónak és a rádióknak. Ennek az irányításában fontos szerepet kapott Ullein-Reviczky Antal és utóda, Bede István sajtófőnök. Ullein-Reviczky egyik kezdeményezője volt annak, hogy a magyar diplomácia a hivatalos tengelybarátság leple alatt illegális kapcsolatokat létesítsen a nyugati nagyhatalmakkal, majd titkos tárgyalásokat folytasson. Hozzá, a külügyi sajtófőnökhöz tartozott a belföldi, valamint a külföldi napisajtó informálása, híryanagyal való ellátása és ellenőrzése is. A budapesti és vidéki napilapok híreiről a Magyar Távirati Iroda gondoskodott. A rádió hírszolgálatát a sajtóosztály az MTI-híryanagon keresztül közvetve befolyásolta, a rádió által ellenőrzött külföldi híryanagot a sajtófőnökhöz továbbította. A hírek összeállításánál nagyobb súlyt kaptak a szövetségesekre vonatkozó információk.

Műsoron maradtak a szovjetellenes előadások, de számuk csökkent. Néhány népi író is tarthatott előadást, mint Cs. Szabó mondja: „1943–44 az az időszak, amikor az uralkodó osztály selejtes tagjai, a buta része is kezdett rájönni, hogy ez a vég kezdete, ezt a háborút a németek elvesztették. Ez arra indította őket, hogy csínján bánjanak a népi írókkal”.¹¹⁶ Cs. Szabó azonnal műsorra is tűzi őket. A Kállay-kormány az értelmiség hangadó köreivel kereste a kapcsolatot, a lillafüredi írótalálkozót ők kezdeményezték. 1942-ben *Magyar költők szépprózája* címmel Németh László tart többrészes előadás-sorozatot, melyben többek között Arany János, Vajda János és Reviczky Gyula szépirói munkásságáról beszél. Ugyancsak előadásra kerül Németh László néhány novellája (pl. 1942. szeptember 16-án a *Kati beszélmi kezd*), hallható Illyés Gyula számos verse és novellái közül is jó néhány.

Ugyanebben az évben Cs. Szabó László kijelenti, hogy „a külső munkatársak nagy általánosságban eleinte mindent elkövetnek, hogy a legjobbat adják, azután egy-két elfogadott műsorszám után ellanyhul igyekezetük. Tisztelet a kivételnek...” Valószínűleg azokról az írókról és „kintről” a rádióra rákényszerített szerzőkről van szó, akik miatt az „elfogadott jó ötlet kidolgozása után régi munkatársaknál is csalódás éri a Rádiót”.¹¹⁷ Két irodalomtörténeti sorozat kerül adásra. Az egyik, a Fábíán István által írt és felolvasott *Élő írók – új gondolatok* című, a másik a magyar irodalom történe-

¹¹³ *A csökkentett műsor, vagy hogyan birkózik az idővel a Stúdió?* = Rádió Újság, 1940. 42. sz. 7. p.

¹¹⁴ *A rádió új vezető igazgatójának tervei.* = Rádióélet, 1941. 44. sz. 4. p.

¹¹⁵ A Magyar Rádió *Őszinte beszéd* sorozatában elhangzott előadások 1942. szeptember 20. – 1943. január 24-ig. Bp. 1943. 115. p.

¹¹⁶ Szabó Miklós i. m. 25–26. p.

¹¹⁷ MOL K-613, 3 csomó. 8. t. Feljegyzés. 1942. VI. 15.

tét – elsősorban műfaji összefüggésben – tárgyaló *A magyar irodalom regénye*. Utóbbinak Juhász Géza a szerzője. A két sorozatról közelebbi adat nincs, de valószínűsíthető, hogy a korábban abbamaradt, a *Nyugat* nemzedéke által írt és összeállított irodalomtörténeti előadások folytatásának, „pótlásának” szánták őket.

Az 1943. áprilisi statisztika alapján nyolc elbeszélés hangzott el Laczkó Géza, Farkas Zoltán, Boccaccio, Regős Ferenc, Sir Thomas Malory, Sárközy Lajos, Ormos Gerő, Lazarillo de Tormes műveiből. Annak ellenére, hogy a Budapest II. műsorával együtt ez a szám „alacsony” mondható, és „a szerzők merész összeválogatása sem a legszerencsésebb”, adott viszonyok között nyilván nem lehetett kihagyni a műsorból Ormos Gerőt, Sárközy Lajost, Somlay Károlyt, Móricz Pált stb.¹¹⁸, mert csak így lehetett műsorra tűzni azokat a világirodalmi klasszikusokat is, akik a *Világirodalom gyöngyei* című sorozatban adásra kerültek. Ebben a sorozatban hangzott el többek között J. Addison műve (*Mirza látomása*) Lazarillo és a vak (*Goethe*), Till Eulenspiegel a tudósok között... Ezenkívül számos verses összeállítás, versműsor is adásra került angol, francia költőktől (1942. július 3. *Három francia költő. Baudelaire, Rimbaud, Verlaine*). Az angol, francia, olasz szerzők alkotásai nemcsak az említett sorozatokban kaptak helyet, hanem bizonyos évfordulók adta alkalmak során is megemlékeztek a világirodalom jelentős alkotóiról, más műsorokban felolvasásokat tartottak róluk (pl. Maller Sándor: *Shakespeare-mozaik, Az angyali költő. Emlékezés Shelley születésének 150. évfordulójára alkalmából*). A műsort Halász Gábor állította össze). 1944 végéig műsoron vannak a klasszikus versek, ha nem is olyan nagy arányban, mint a háború előtt, de pl. az 1944-ben *Hosszú évek* című versműsor is bizonyítja, hogy a kb. 10 perces adásokban olyan poétáktól hallhattak költeményeket, mint pl. Paul Valéry, Baudelaire stb. (Ebben az időszakban több új műsorsorozat is el lehetett indítani. A korlátozott műsoridő, a Bp. II. időleges szüneteltetése dacára képesek voltak újítani.)

A rádió irodalompolitikájában elvként megfogalmazott önismeret hangsúlyozása egy új műsorsorozat kapcsán találkozik Cs. Szabó korábbi elképzelésével, miszerint az irodalmi műsorok fő feladata, hogy összehozza a magyar irodalom minden „áramlatát”. Ezt igyekszik megvalósítani az *Ahol gyermek voltam* című új program is. A mintegy húszperces adásokban ifjúkori élményeiről beszélt pl. Zilahy Lajos, Németh László, Illés Endre, Jankovich Ferenc, Révay József, Takáts Gyula, Csuka Zoltán.

A közönséggel való kapcsolattartás egyik formája a *Rádió a rádióról* című sorozat volt. A sorozat népszerűségére jellemző, hogy a rádió keretein túlnőtt programot „a Székesfőváros Népművelési Bizottsága” is meghirdette a Szabadegyetem közönségének.¹¹⁹ A rádió jól ismert előadói így nem csupán a mikrofon előtt adtak tájékoztatást a szerkesztőségi műhelymunka titkairól, a műsor-összeállítás gondjairól, hanem „a személyes megjelenés és az élőszó varázsával” is tájékoztatták az érdeklődő hallgatókat.

Cs. Szabó László 1943 októberében a hallgatóktól érkezett visszajelzéseket értékeli. A beérkezett levelekből, hozzászólásokból kiderül, hogy – az ő szavaival – az elmúlt idény három legsikeresebb műsorsorozata az *Ahol gyermek voltam, az Akiket mindig szívesen hallgatunk* és a *Legkedvesebb verseim* című sorozatok voltak. Új műsorokról is beszámol az osztályvezető. Mulatság és fáradság címmel húsz magyar író az ősi foglalkozásokat taglalja. A *Líra él* című sorozatban az európai költészet fejlődését mutatják be, bevezető előadásokkal. Cs. Szabó tervei szerint a „sorozat részére sok új versfordítás is készül”. A *legkedvesebb íróim* című műsorban nem csupán írók, hanem képzőművészek, muzikusok is vallanak kedves szerzőjükről. Az aktuális, „időszerű” előadások ciklusában a sajtó munkatársai „a világpolitika időszerű nagy kérdéseit ismertetik” *Az idő sodrában* című sorozatban. Földrajzi előadások szólnak az európai és a tengerentúli harctéri eseményekről. A *Nagy kortársaink* című műsorban a legkiválóbb kutatókról tartanak előadást, azokról, akik „Európa jövő szellemi rendezésének előrelátható kikristályosodási pontjai és irányítói lesznek”. Beszélgetéseket terveznek jeles képzőművészek műtermében (*Műteremsarok*), és megszólaltatják a magyar írókat a könyvtárszobájában. (*Négy szemközt a könyvtárszobájában*.) Valószínűleg Orley István szerkesztésében folytatják a *Hosszú ének* című – „tíz percnél nem rövidebb, és húsz percnél nem hosszabb”¹²⁰ – a magyar és a világgöltészet kevésbé ismert műveit bemutató sorozatot. Az egyes adások előtt verstörténeti bevezető hangzik el.¹²¹

¹¹⁸ György László: *Négy hét rádióműsorainak irodalmi vonatkozásai*. = Forrás, 1943. 5. sz. 233–234. p.

¹¹⁹ *Rádió a rádióról. Rádió-előadások a Szabadegyetemen*. = Rádióélet, 1939. febr. 3. 5. sz. 3. p.

¹²⁰ *Rádió a rádióról. Felolvasópéldány*. Elhangzott 1943. október 13. Magyar Rádió Rt. Archivum, Műsordokumentum-tár.

Továbbra is nehezséget jelent a prózai osztálynak, hogy megfelelő mennyiségben és minőségben elégtételt adjon a humoros és satirikus írók műsorra tűzésével a hallgatók szórakozási igényét. Mint György László írja *A humor problémája a Rádióban* című cikkében: „A rádió, mint egyik legfontosabb népnevelő intézményünk, természetesen nem minden humorterméket tud felhasználni. A szükséges cenzúra rostjában már az első válogatásnál kihullanak azok a tréfás, humoros írások, amelyek egy-egy pesti kabareában ugyan nagy sikert aratnak, de semmiképpen sem engedhetők, hogy mikrofonon keresztül szélesebbkörű nyilvánosságra tegyenek szert.”¹²² A populárisabb érdeklődést kielégítő *Tarka-estek*, Legényei József katonaviccei ellensúlyozására *Mosolygó magyar írás* címmel új sorozatot indít az irodalmi osztály. A 25 perces adásokban a magyar irodalom jeles alkotóinak humoros, satirikus írásai, karcolatái kapnak helyet. Pl. Márai Sándor, Tamási Áron, Tóth Béla, Nyíró József, Rákosi Viktor, Mikszáth Kálmán műveit olvasták fel, néha egy adásban többet is.

Az irodalom népszerűsítéséért, annak megértéséért a rádió szerkesztői nem csupán az előadásokat, hanem a rádió adta más lehetőségeket is kihasználva, kiváló és népszerű riporterek segítségével interjúsorozatokat indítottak. Az egyik legnépszerűbb ilyen jellegű adás a *Négyszemközt a könyvtárszobában* című volt. Riportere, Gecső Sándorné otthonukban kereste fel a kor legkiválóbb és a közönség körében is kedveltnek számító alkotóit. Az első adást Herczeg Ferenc könyvtárszobájából közvetítették. A riportsorozatban megszólalt többek között Gulácsy Irén, Móricz Zsigmond, Szabó Lőrinc, Csathó Kálmán, Keresztury Dezső, Kolozsvári Grandpierre Emil, Schöpflin Aladár és Hunyady Sándor is, aki „második otthonában”, a Gellért hullámfürdőben nyilatkozott Gecső Sándornénak. (Ez utóbbi hangfelvétel ma is hallható.)¹²³

1944. február 21-én került műsorra Szentkuthy Miklós Bertrand Russel angol filozófusról tartott előadása. „[...] őszintén szólva, máig sem értem, hogyan történt [...]” – írja visszaemlékezésében a szerző. Az előadás elhangzása után elismerő cikk jelent meg az *Esti Kis Újság* 1944. február 21-i számában: „Szentkuthy részletesen ismertette Russel filozófiáját, és kiemelte, hogy Russelnél az értelem egyszersmind megértést, lojalitást is jelent az ellenféllel szemben. Az emberiség nagy tömegei az értelemmel szembe az érzelmet állítják, pedig az érzelmeik, szenvedélyek rosszra vezető indulatok [...] Ikarusz című művében írja, az értelem elégséges volna ahhoz, hogy a világot majdnem paradicsommá változtassa, de ennek ellentmondanak az átlagember szenvedélyei, a logikát nyílt kérdéssel taposó tömeg és megértő humanizmust az idegbajok körébe száműző vadember.” Szentkuthy rádió-előadását a *Magyar Nemzet* 1944. március 22-én közölte, néhány napra rá a lapot betiltották.¹²⁴

1944. március 19-én Cs. Szabó László lemond állásáról. „Én megszállott országot nem szolgálók” – nyilatkozta később.¹²⁵ A Műsormegállapító Bizottság jegyzőkönyvei azt tanúsítják, hogy április 11-ig részt vett a bizottság (a rádió) munkájában, de minden valószínűség szerint – mint emlékezései is utalnak rá – Frigyesy János igazgatótól szabadságot kapott, tehát állását és az aktív műsormunkában való részvételt megtagadva csak akkor vált meg a rádió kötelékéből, mikor ügyeit lezárta. Nem sokkal Cs. Szabó távozása után Ortutay Gyula is leköszönt a rádiótól, majd Örley István és Németh Antal is otthagyta munkahelyét. Az 1944. április 29-én kelt végrehajtó bizottsági iratok bizonyítják, hogy az április 16-i vb-ülés határozata alapján „Gecső Sándorné állása felmondandó és utána 1944. november 1-jével nyugdíjazandó, továbbá dr. Cs. Szabó László, Ortutay Gyula és dr. Németh Antal állása a törvényes határidőre felmondandó és részükre a törvényben előírt végkielégítés folyósítandó. Nevezettek szolgálatára a vállalat a felmondási idő alatt igényt nem tart.”¹²⁶

Cs. Szabó távozásával jelentős korszak zárult le a Magyar Rádió történetében, olyan korszak, melynek hatása érződött a két világháború közötti magyar irodalom történetében is. Ebben az időszakban a rádió összehozta azokat a magyar írókat, tudósokat, esszéistákat, írástudókat, akik megtalálva a rádió nyújtotta publicitási lehetőségét, felfedezték annak különleges szerepét, maguk is keresték a kapcsolatot az intézménnyel. Cs. Szabó László folytatta elődjének, Németh Lászlónak

¹²¹ Örley István: *Unalmas-e a hosszú vers?* = *Esti Kis Újság*, 1944. jan. 26. Örley István irodalmi áttekintést ad az ún. hosszú versről és annak a rádióban való előadhatóságáról.

¹²² György László: *A humor problémája a Rádióban*. = *Forrás*, 1943. 7. sz. 99–100. p.

¹²³ *Htres pestiek – akik Pesten nyaralnak*. = *Rádióélet*, 1941. 31. sz. 13–14. p.

¹²⁴ Szentkuthy Miklós: *Frivolitások és hitvallások*. Bp., 1988. Magvető. 532–533. p.

¹²⁵ Grósz i. m. 137. p.

¹²⁶ MOL K-613, 2. csomó. Kivonat az 1944. április 16-i vb-ülés jegyzőkönyvéből. 1944. április 29.

az intézmény szellemi hangműhelyévé való formálását; mindketten komoly irányító szerepet vállaltak. A két világháború közötti magyar irodalom olyan egyéniségei voltak, akik a rádiós munka megkívánata szervezési és ellenőrzési feladatokat nemegyszer nagyon nehéz körülmények között valósították meg.

A csak a minőséget szem előtt tartó Németh Lászlóval szemben utódja a műsormunkát illetően távolabbra tekintett. Programja egyenlő volt azok névsorával, akiket munkája támogatására felkért. Széles körű műveltsége, következetesen polgári értékfölfogása jó diplomáciai érzékkel párosult. Felismerte lehetőségeit, ezek keretein belül alkalmazkodott a kor politikai, társadalmi és kulturális viszonyaihoz, így alakítja ki az egyensúlyra törekvő műsorpolitikát.

Könyvtári, levéltári dokumentumokból is kiolvasható, hogy Cs. Szabó László jól érezte magát pozíciójában. Széles körű levelezése is bizonyítja felelősségérzetét az általa szerkesztett műsorokkal, szerzőkkel és a rádió iránt érdeklődőkkel kapcsolatban is. Műsorötleteit, terveit nem csupán az intézmény vezetőivel osztotta meg, elküldte azokat barátainak, ismerőseinek is.¹²⁷ Tudta, hogy a prózai műsorok összeállítása kényes és nehéz feladat, de kihívásnak is tekintette, hogy ebben a munkában – mint az egyik vele készült interjújában megfogalmazta – „nyílik igazán alkalom arra, hogy a rádió hatékonyan kivége részét az általános nevelési és ismeretközlési munkából.”¹²⁸

Műsorpolitikája természetesen igazodott a rádióban kialakított strukturális és „szellemi” elvekhez. De mint író, irodalmi műveltségéből adódóan is vallotta, hogy „nincs és nem lehet helye a rádióban olyan előadásnak, amely polemikus élű. Vitaanyag folyóiratokba való, ahol alkalom nyílik a válaszadásra is.”¹²⁹ Tisztában volt a rádió elméleti kérdéseivel, a hang műfaj sokszínűségével, időről időre sikerült műsorait megújítani, a régiek helyett újabbakat adásra tűzni. Vezetése alatt új műfajok, műsортípusok születtek. A nála kéziratokkal jelentkező szerzőkkel szemben udvariasan mértéktartó volt, de az igényes program kialakításához sok esetben elengedhetetlennek bizonyult, hogy a visszautasítást is aprólékosan megalapozott műgonddal tegye.

Elképzeléseinek megvalósítását kiváló belső munkatársai segítségével és nemzedékének legjelesebb alkotóinak szerepeltetésével érte el. A kortárs visszaemlékezések is ezt bizonyítják. Vas István így ír erről: „Belépése után a Rádió irodalmi színvonala láthatóan emelkedett, Cs. Szabó meg is tett ezért mindent, amit lehetett, sőt mindig valamivel többet is annál.”¹³⁰ Foglalkoztatta a tőle idegen, konzervatív szemléletű írókat, néha még sekélyesebb mondanivalóval jelentkező szerzőket is, hiszen nem térhetett el a rádió műsor koncepciójától.

Lehetőségei gyakran korlátozottak voltak, de a prózai osztály nem szerepeltette a szélsőjobb oldali írókat, s mint Ottlik Géza írja, „az erőszakos irredenta” sem „lehetett műfaj a rádióban”.¹³¹

Talán nem túlzás a rádió irodalmi műhelyének összehozó és összetartó erejét a *Nyugat*éhoz hasonlítani. Ez a szellemi találkozás a rokon minőségi és erkölcsi szigorúságot tanúsító személyeknek volt köszönhető. Szerinte a „színvonal” volt az alapelv, a „mérce”, a műsorpolitika fokmérője a Kozma által vezetett rádióban, s ez nemcsak az irodalmi, hanem a zenei műsorokon is mérhető volt. Hogy milyen képet alkotott a 30-as évek végén egy külföldi rádiós szakember a Magyar Rádióról, arról Cs. Szabó így emlékezik: „Pár évvel azután, hogy én odakerültem, Val Gielgud, aki évtizedeken át vezette az Angol Rádió drámai osztályát, meglátogatta a rádiókat és csinált is egy nagy műsört Budapestről. Akkor beleszagolt a magyar adásba, fordítások, interpretálások, magyarázatok útján [...] és azt mondta: valószínűleg ez a legjobb rádió Közép-Európában. Erről magam is meg vagyok győződve.”¹³²

Az esszéíró széles körű műveltségéből is adódóan különös érzékenységgel figyelte és tanulmányozta az európai rádiók műsorait. Kialakított programját a műsorcsere és kultúregyezmények útján

¹²⁷ Cs. Szabó László műsorötleteit, tárgykör szerinti „csoportos ismertetéseit” a prózai műsorokról elküldte barátainak és a rádió vezetőinek is. A később megvalósult műsorokkal kapcsolatban minden valószínűség szerint kikérte észrevételüket. I. MOL Cs. Szabó.

¹²⁸ Dénes Béla: *Látogatásom a budapesti stúdió irodalmi osztályán. Interjú Cs. Szabó Lászlóval.* = *Független Újság* (Kolozsvár), 1936. III. évf. 22. sz. máj. 30. p. (Továbbiakban: Dénes i. m.)

¹²⁹ Dénes i. m.

¹³⁰ Vas István: *Mért vijjog a saskeselyű?* 1. köt. Bp. 1981. Szépirodalmi Könyvkiadó. 492. p.

¹³¹ Ottlik Géza: *Magyar rádió vagy európai rádió? – Egy műsorszóró terve.* = *Magyar Szemle*, 1935. III. 249. p.

¹³² Grósz i. m. 129–130. p.

ismertette a környező országok hallgatóival, hangsúlyozva, hogy „a rádió legfontosabb feladata, hogy kölcsönös ismertetéssel szolgálja a népek megértésének ügyét.”¹³³ A magát „szellemi ember”-nek valló Cs. Szabó László igyekezett „politika- és polémiamentesen szolgálni az irodalom és a tudomány ügyét”¹³⁴, hatalmas műveltségéből adódóan is, nem kétséges, hogy az európai mércéhez igazította műsorpolitikáját.

Cs. Szabó az irodalmi osztály vezetését a magyar politikai élet nagyon érzékeny időszakában vállalta el, s végső, már veszélyes periódusában hagyta ott. *Hűlő árnyékban* című kötetében így emlékezett vissza erre az időszakra: „Az irodalmi osztály úgyszólván feloszlatta magát, például szolgálhatott volna, de nem szolgált passzív ellenállóknak a közhivatalokban, ahol nagyjából mindenki maradt, ahol volt, mert »csak rosszabb valaki állna a helyemre«. Régi dal, régi dal.”¹³⁵

¹³³ Dénes i. m.

¹³⁴ Dénes i. m.

¹³⁵ *Hűlő árnyékban* i. m. 95. p